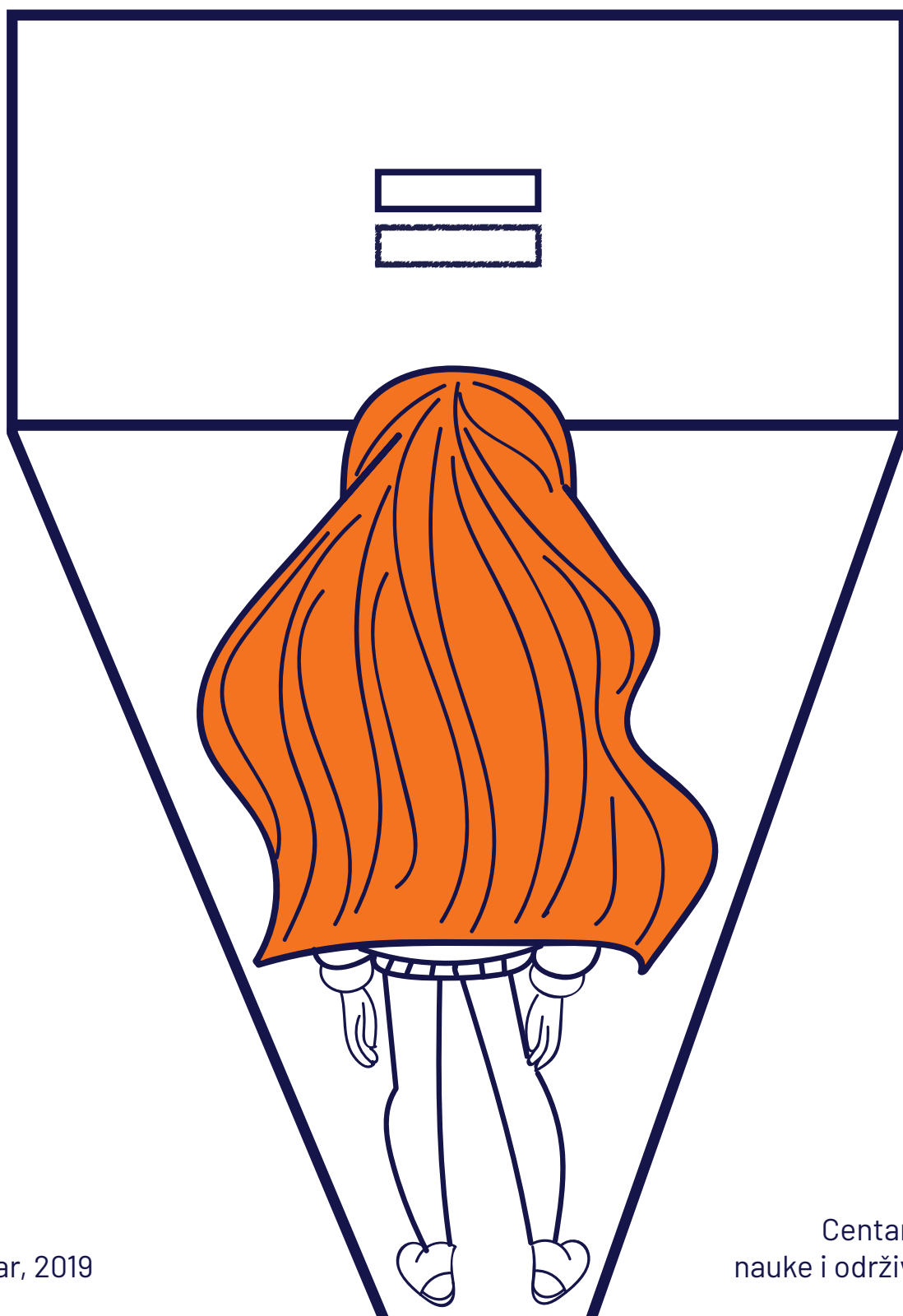

RODNI STEREOTIPI I IZBORI OBRAZOVANJA NA KOSOVU

Autori

Venera Demukaj
Edona Maloku
Anyla Beqa

Kreativni Partner

Eris Visoka

Podržano od:

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

**Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC**

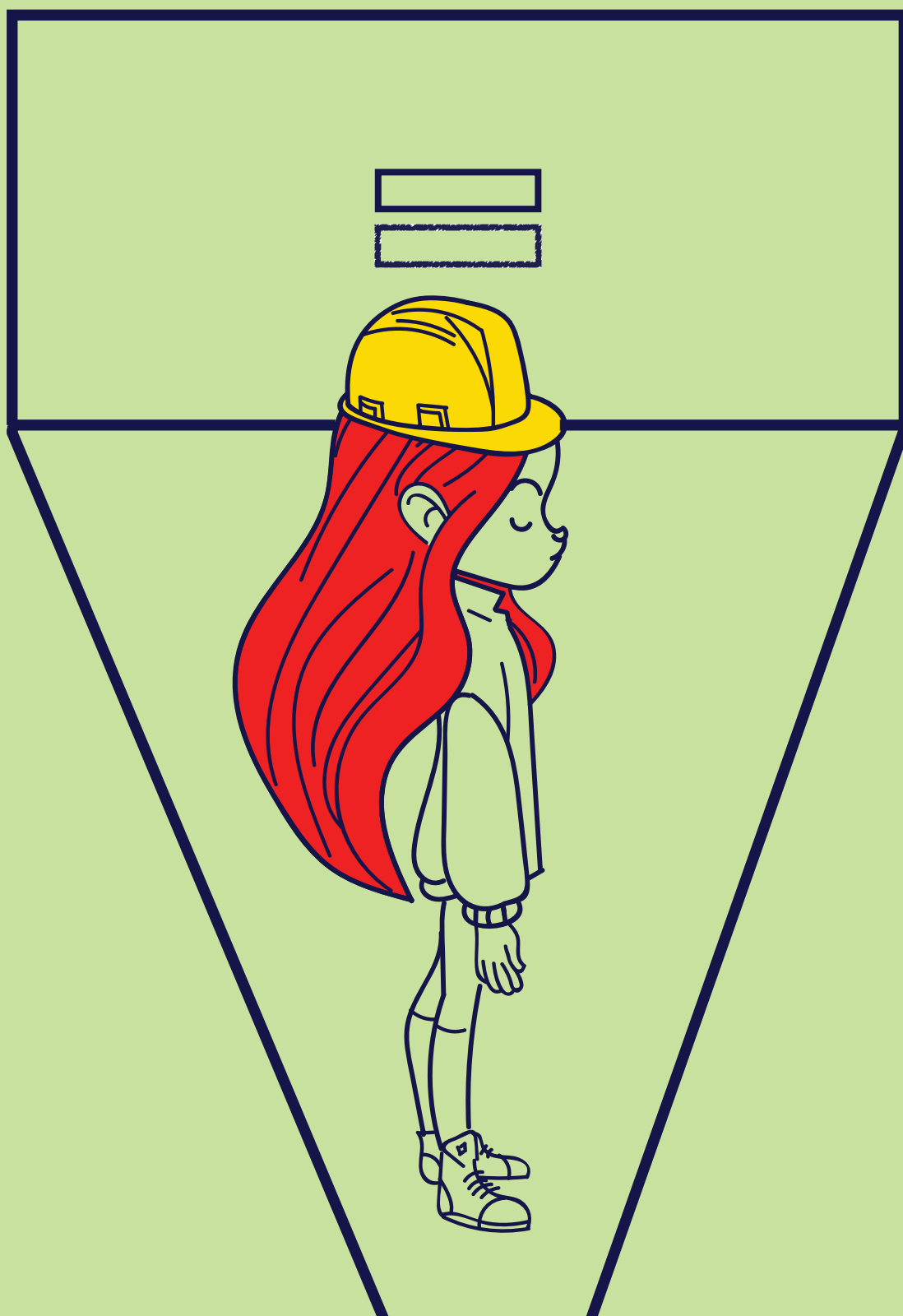
Prevod

Andjela Mirkovic

Sadržaj:

1: Uvod.....	4-8
1.1: Pozadina konteksta.....	7
1.2: Trenutno istraživanje.....	8
2: Metodologija.....	9-16
2.1: Anketa: Opis i veličina uzorka.....	10-13
2.2: Upitnik.....	14
2.3: Tehnika procene	15
2.4: Diskusije u fokus grupama.....	15-16
3: Rezultati Istraživanja.....	17-33
3.1: Postoje li rodne razlike u ukupnom akademskom dostignuću?.....	18-19
3.2: Da li u školi postoje predmeti koje preferiraju polovi?.....	20
3.3: Postoje li rodne razlike u akademskom uspehu i procenjenim sposobnostima?.....	21-23
3.4: Da li devojčice i dečaci imaju različita iskustva sa matematikom kao predmet?.....	23-24
3.5: Postoje li polne razlike u željenim smerovima studiranja?.....	24-26
3.6: Uloga roditelja pri izboru obrazovanja učenika.....	27-28
3.7: Postoje li rodni stereotipi o određenim zanimanjima?	29-33
4: Sažetak Istraživanja.....	34-37
5: Zaključci i Preporuke.....	38-42
Literatura.....	43-46

Žene se uglavnom bave poslovima koji imaju veze sa **“ljudima”**, dok muškarci rade sa **„stvarima”** (Su, Rounds, i Armstrong, 2009).

1: Uvod

Dokazi na globalnom nivou ukazuju na to da su današnja tržišta rada rodno podeljena (Evropska komisija 2014). Žene se uglavnom bave poslovima koji imaju veze sa "ljudima", dok muškarci rade sa „stvarima“ (Su, Rounds, i Armstrong, 2009). Razlike među polovima su evidentne i na visokim ili rukovodećim pozicijama i poslovima u sektorima u kojima muškarci dominiraju i plaćeniji su od žena (Blackburn, Jarman, i Racko, 2014). Prema Eurostatu (2019), žene u Evropskoj uniji su u 2017 godini zaradile u proseku 16,0% manje od muškaraca na osnovu bruto zarade po satu. Zapadni Balkan nije izuzetak od ovih globalnih trendova. Žene u regionu Zapadnog Balkana zarađuju manje od muškaraca, a veličina jaza se povećava u određenim zemljama nakon prilagođavanja karakteristikama tržišta rada (Avlijaš, Ivanović, Vladislavljević i Vujić, 2013).

Iako postoje mnogi faktori koji doprinose rodnoj razlici u platama, uključujući radni staž, porodične obaveze, radne sate i obrazovanje, deo ovog jaza se objašnjava i segregacijom zanimanja između žena i muškaraca: žene biraju smerove na fakultetu/profesije koje se plaćaju manje od smerova/profesija koje obično biraju muškarci (Chamberlain i Jayraman, 2017). Dokazi studija o rodnom jazu u platama provedene u pet zemalja (Sjedinjene Države, Velika Britanija, Australija, Nemačka i Francuska) poručuju da se jaz u platama uglavnom pripisuje raspodeli muškaraca i žena u određene profesije i industrije (Chamberlain, 2016). Iako žene sve više stiču fakultetske diplome u poređenju s muškarcima, one su i dalje znatno manje zastupljene na fakultetskim smerovima koji bi ih doveli do plaćenijih poslova (Chamberlain i Jayraman, 2017). Na primer, u Sjedinjenim Državama, od deset najplaćenijih smerova u devet dominiraju muškarci; budući da u šest od deset najniže plaćenih smerova prevladavaju žene (Chamberlain i Jayraman, 2017). Dokazi iz Evrope takođe pokazuju sličnu situaciju: žene su uglavnom prekomerno zastupljene u humanističkim disciplinama, jeziku, obrazovanju i umetnosti, dok su nedovoljno zastupljene u naučnim i tehničkim oblastima (Turner i Boven, 1999).

Sve veći broj istraživanja ukazuje na to da se rodna segregacija u izborima obrazovanja događa zbog stereotipnih verovanja da su muškarci bolji u predmetima koji su vezani sa matematikom, što zauzvrat negativno utiče na samopouzdanje i dostignuća žena u tim poslovima, i obeshrabruje ih da imaju karijeru u naučno-tehničkim oblastima (Bian, Leslie i Cimpian, 2017). Na primer, fenomen nazvan "pretnja stereotipa" (Steele i Aronson, 1995) objašnjava kako negativni stereotipi o jednoj grupi (npr. žene su loše u matematici ili uopšte u nauci, tehnologiji, inženjerstvu i matematici - STEM) ometaju članovi te potcenjene grupe da rade lošije i postižu manje zbog indikovane pretnje koja aktivira negativni stereotip. Negativni stereotipi o tome da su žene loše u matematici ili nauci uopšte počinju već u osnovnoj školi (Weinhardt, 2017).

Dečaci sami prijavljuju da su sposobniji više za matematiku nego za jezike, za razliku od devojčica koje misle da su sposobnije više za jezike nego za matematiku (Weinhardt, 2017). Te razlike u samopercepciji počinju da postaju vidljive između petog osnovne i četvrtog razreda srednje škole (Weinhardt, 2017). Kada upoređuju sposobnost odraslih, deca školskog uzrasta smatraju da su odrasli muškarci daleko bolji u matematici od odraslih žena (Steel, 2003). Ova pozitivna veza između muškaraca i matematike postoji i kasnije u životu (npr. među studentima fakulteta) gde se stvara implicitna veza između muškaraca i matematike (Nosek, Banaji, i Greenvald, 2002). Roditelji i nastavnici takođe pokazuju polnu pristrasnost u ocenjivanju matematičke sposobnosti dece. Na primer, prethodna otkrića pokazuju da roditelji (oboje, majke i očevi) misle da su njihovi sinovi sposobniji u matematici u poređenju sa svojim ćerkama (Furnham, Reeves i Budhami, 2002), dok nastavnici ocenjuju svoje učenike kao matematički sposobije od učenica (Li, 1999).

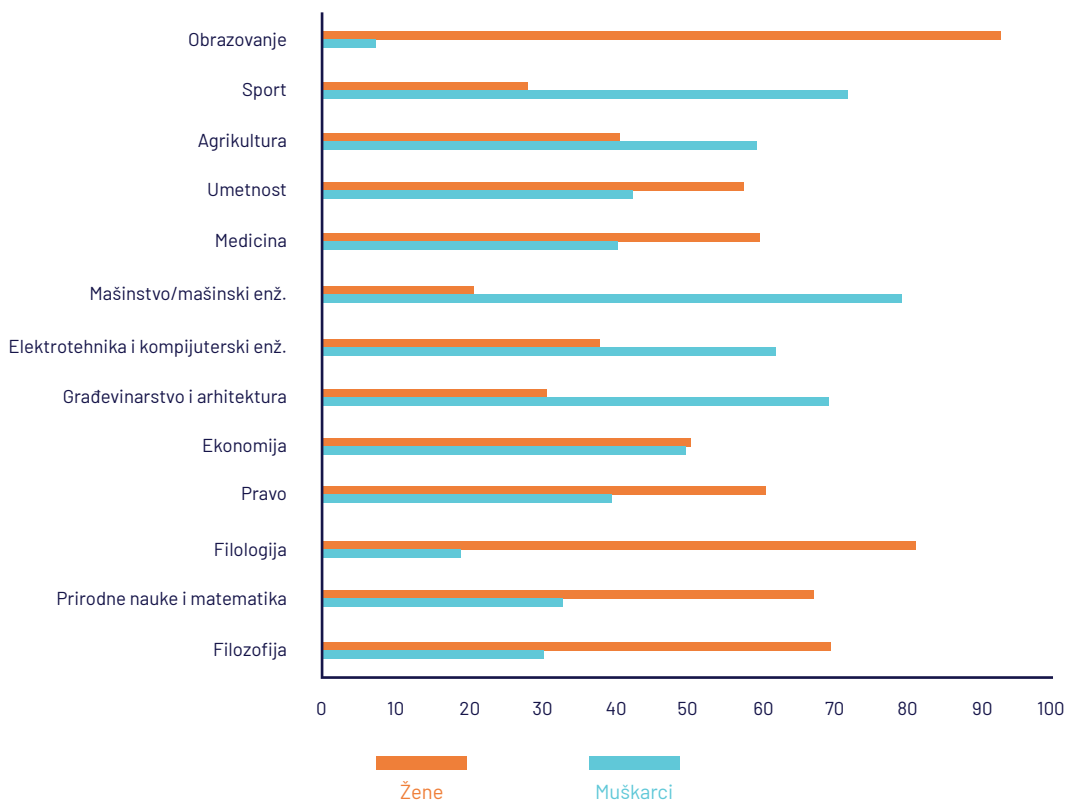
Studije o matematičkim dostignućima pokazuju da je rodni jaz u matematici stalno manji (Lindberg, Hyde, Petersen, i Linn, 2010; Vilder i Povell, 1989); međutim, još uvek postoji značajna rodna razlika među najuspešnijim studentima u naprednim testovima matematike (Ellison & Svanson, 2010). Isto tako, rezultati PISA¹ (OECD, 2018: 4) pokazuju da iako je rodni jaz u naučnim dostignućima u proseku mali u svim zemljama „[...] u 33 zemalja i svetskih ekonomija, udeo najvećih dostignuća u nauci je veći među momcima nego među devojčkama". Rezultati takođe pokazuju da u proseku ne postoji rodni jaz u očekivanjima učenika da se bave zanimanjem vezano za nauku u zemljama OECD-a (OECD, 2018). Međutim, ta očekivanja se razlikuju kada se bira vrsta naučno-istraživačke oblasti: devojčice se više poistovećuju sa zanimanjima u zdravstvu, dok dečaci vide sebe u sektoru informacione i komunikacione tehnologije (IKT) (OECD, 2018). Čini se da ove sklonosti odražavaju tendenciju da žene zaista teže ka poslovima koji zahtevaju rad sa „ljudima“, dok muškarci sa „stvarima“ (Su, Rounds, & Armstrong, 2009).

¹Program za međunarodno ocenjivanje studenata (PISA), koji je pokrenula Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) u cilju procene znanja i veština 15-godišnjaka pred kraj njihovog obaveznog obrazovanja. Poslednja PISA ocena (u 2015. godini) obuhvatila je 72 zemlje i obrazovne sisteme (PISA Results in Focus, OECD, 2018), link: <https://www.oecd.org/pisa/pisa-2015-results-in-focus.pdf> link: <https://www.oecd.org/pisa/pisa-2015-results-in-focus.pdf>

1.1 Pozadina konteksta: Koliko je izbor obrazovanja rodno podeljen u visokom obrazovanju na Kosovu?

Podaci iz 2017/2018 godine o broju studenata na jednom od najstarijih i najvećih univerziteta u zemlji - Univerzitetu u Prištini - pokazuju da žene premašuju broj muškaraca u visokom obrazovanju (58% naspram 42%). Podeljeni prema smeru fakulteta, podaci potvrđuju globalni trend segregacije zanimanja prema polu. Kao što je prikazano na slici 1, žene dominiraju u oblastima kao što su obrazovanje (93%), filologija (81%) i filozofija (69%), dok muškarci dominiraju u smerovima poput mašinstvo (79%), sport (72%) i arhitektura i građevinski inženjering (69%).

Figure 1. Rodna raspodela studenata na Prištinskom univerzitetu 2017/18 (%)

Izvor: Kosovska agencija za statistiku (KAS), 2018

Dok žene imaju veću tendenciju da odaberu smerove na odeljenju za prirodne nauke i matematiku u poređenju sa muškarcima (67% do 33%), one su i dalje nedovoljno zastupljene u visoko plaćenim tehničkim smerovima, poput elektrotehnike i računarske tehnike (38% do 62%).

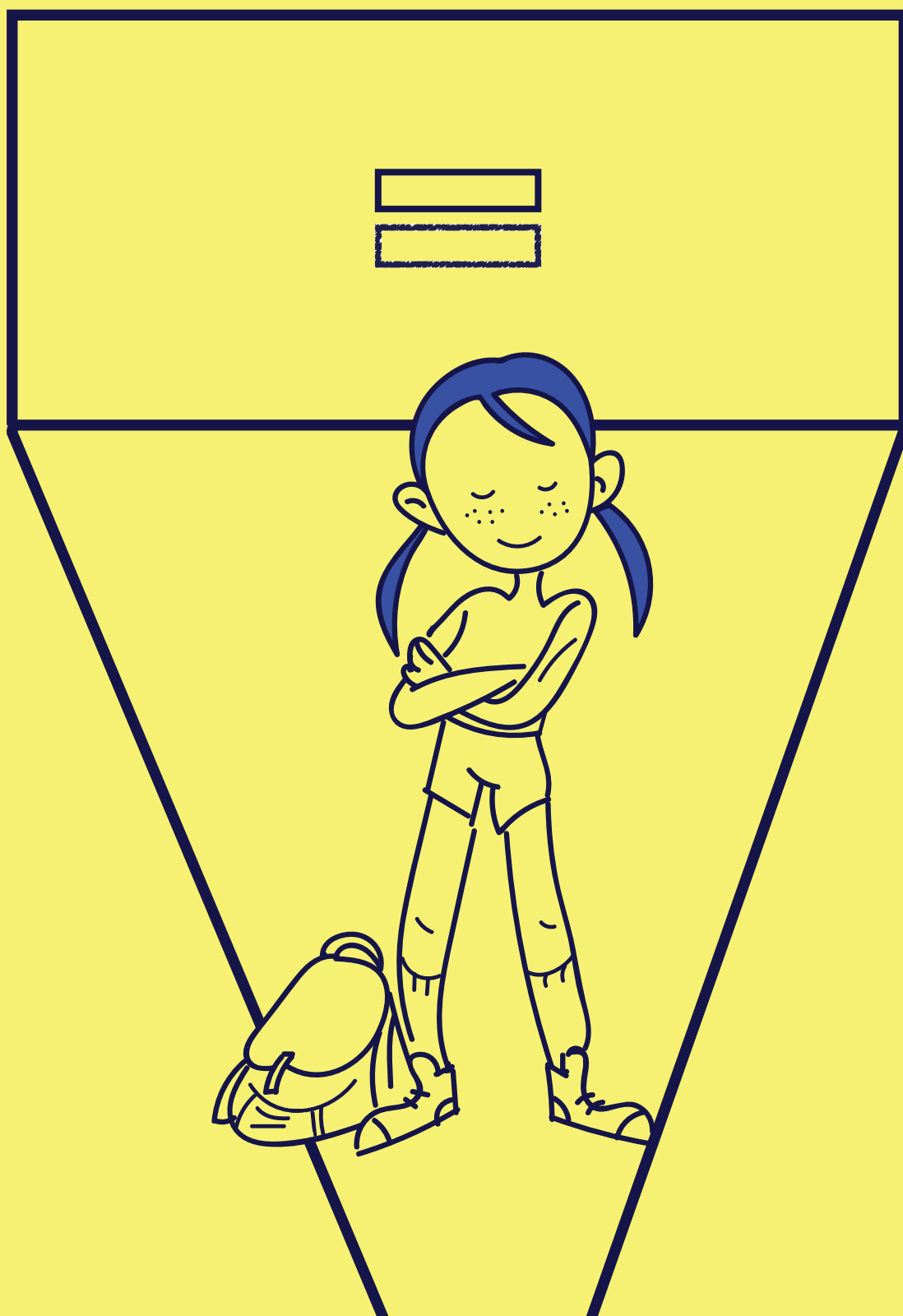
1.2 Trenutno istraživanje

Osnovno pitanje koje postavljamo u ovom istraživanju je zašto devojčice nastavljaju da studiraju smerove koja su „orijentisani za rad sa ljudima“ i vode do poslova nižeg profila, dok dečaci više biraju smerove koji su „za rad sa stvarima“ orijentisani i vode do poslova visokog profila? Iako na Kosovu ne postoji sveobuhvatna analiza na ovu temu, podrazumeva se da su „tradicionalna percepcija radnih mesta koja najviše odgovaraju muškarcima i ženama“ važna objašnjavajuća varijabla (Svetska banka, 2002: 3). Naše istraživanje obavljeno ovde analizira željene smerove mladih kosovskih učenika u trećem i četvrtom razredu srednje škole pri odabiru visokog obrazovanja. Ona posebno identifikuje faktore koji pokreću izbore obrazovanja mladih kroz tri aspekta: njihova iskustva iz škole i akademska samouverenost; razgovori / konsultacije (ili nedostatak istih) sa roditeljima i centrima za vođenje karijere; i percepcije o rodno specifičnim zanimanjima. Koliko znamo, ovo je prvo istraživanje koje posebno ispituje odnos između stereotipizacije pola i izbora obrazovanja mladih devojaka i momaka na Kosovu.²

Istraživanje je od značajnog konteksta, jer empirijski dokazi pokazuju da ograničena sposobnost žena da zarađuju ne samo da produbljuje siromaštvo i nejednakost u društvu, već i otežava društvima da izađu iz začaranih kruga niskog dohotka i male produktivnosti. (Todaro i Smith, 2012).

² Kačaniku (2015) je analizirao ovaj spekt ali fokus istraživanja je bio prilično sužen, samo u okrugu Prištine.

Istraživanje je obuhvatilo nacionalnu anketu (**N = 1,050**) sa dečacima i devojčicama viših razreda srednjih škola (druga i treća godina) i četiri fokus grupe sastavljene od studenata srednjih škola i bruoša sa smerova društvenih ili prirodnih nauka. I anketa i fokus grupe su obuhvatile **studente** većinskih i ne većinskih zajednica na Kosovu.

2: Metodologija

Da bismo razumeli faktore koji utiču na izbor obrazovanja mladih na Kosovu, sproveli smo mešovito istraživanje sa srednjoškolcima i studentima oba pola. Kvantitativni deo istraživanja je kompjuterski sastavljena anketa za dečake i devojčice srednjoškolskog uzrasta širom zemlje, nakon čega su usledile četiri diskusije u fokus grupama sa srednjoškolcima i studentima društvenih i prirodnih nauka.

Prikupljanje podataka dodeljeno je lokalnoj kompaniji (UBO Consulting) koja je bila zadužena za rad na terenu širom zemlje.

2.1 Anketa: Opis i veličina uzorka

Ovo istraživanje je obuhvatilo uzorak od 1.050 ispitanika iz ukupno 99 srednjih škola (videti Tabelu 1 za procenat svake vrste škola). Broj učenika koji su izabrani u gimnazijama i stručnim školama je određen na osnovu raspodele tih škola u datoj opštini.

Tabela 1. Vrste škola uključene u uzorak

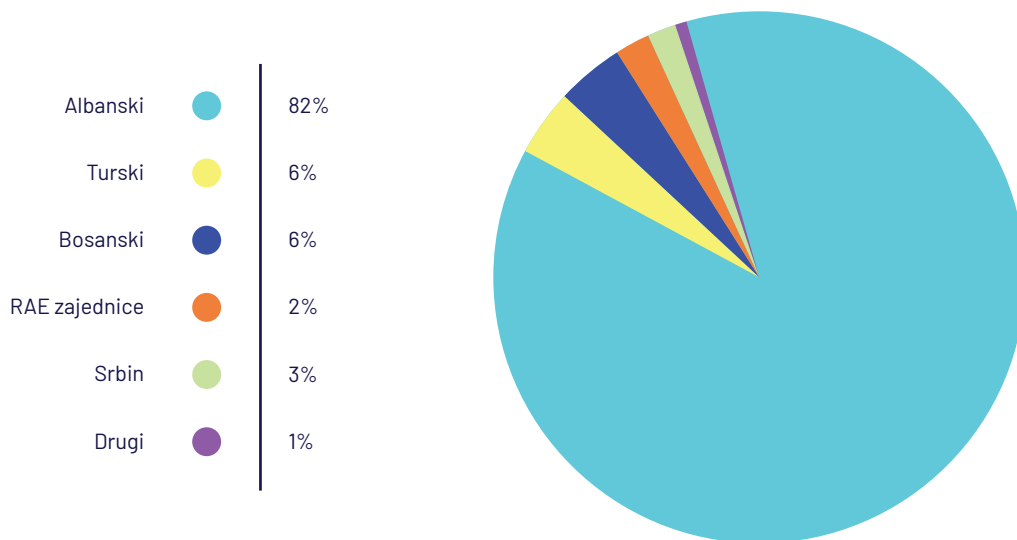
Vrste škola	Frekvencija	%
Gimnazija	487	46.4
Profesionalna škola	563	53.6
Ukupno	1050	100

Izvor: LEAP, jul 2018

Uzorkovanje je odrađeno na osnovu statistike obrazovanja iz 2015/2016 godine, koja odražava veličinu stanovništva, pol, etničku i geografsku podelu populacije studenata na Kosovu.

Uzorkovanje je podeljeno kvotama: pol (52% devojčica; 48% dečaka)³ i etnička pripadnost (82% Albanaca; 6% Turaka; 5% Bošnjaka; 3% Srba; 2% zajednica RAE i 1% ostalih). Iako zvanični podaci Ministarstva obrazovanja, nauke i tehnologije (MONT) pokazuju da je uključenost manjina u kosovske srednje škole manja od 3% (MONT, 2015), naša strategija je bila da preuveličimo etnički udeo kvote kako bismo mogli i statistički da odredimo poređenje među manjinama (ne samo poređenje većine nasuprot manjine).⁴ Stoga, u pogledu etničkog sastava uzorka, nevećinske zajednice predstavljaju oko 18% uzorka (188 ispitanika). Na početku istraživanja smo imali za cilj veću zastupljenost nevećinskih zajednica, ali tokom završetka ankete uzorak je promenjen, pošto su asistenti imali poteškoće pri prikupljanju podataka o identifikaciji učenika na osnovu njihove etničke pripadnosti.⁵

Slika 2: Uzorak proučavanja prema etničkim grupama

Izvor: LEAP, jul 2018

Uzorak je takođe podeljen slojevima na osnovu ocena, tj. ispitanici su podeljeni na pola između treće i četvrte godine srednje škole; nakon prikupljanja podataka ova podela između dve grupe ispitanika je dobro održana (48% u trećoj godini i 52% u četvrtoj godini srednje škole). Usredsredili smo se na treću i četvrtu godinu jer su ovo poslednje godine pre nego što učenici završe srednju školu i odluče o smeru studiranja. Časovi iz treće i četvrte godine su izabrani pomoću aplikacije za nasumično biranje brojeva. Uzorak je uzet iz 28 opština. Najveći broj ispitanika dolazi iz regiona Prizrena; prevelika zastupljenost studenata iz Prizrena u uzorku je zbog velikog prisustva nealbanskih zajednica (videti Tabelu 2).

³ Prema podacima MONT-a (2015), statistika o rodnoj zastupljenosti u kosovskim srednjim školama je 47% žena i 53% muškaraca. Međutim, s obzirom da je fokus našeg istraživanja usmeren na mlade devojke, više su zastupljene u uzorku.

⁴ Podaci MONT-a (2015) ne uključuju učenike manjina iz paralelnog sistema obrazovanja.

⁵ Uredba škole je da učenici nisu obavezni da navedu svoju etničku pripadnost kada se registruju u školu.

Tabela 2. Mesto rođenja ispitanika

Mesto rođenja	Frekvencija	%
Prishtinë/Prishtina	136	13.0
Mitrovicë/Mitrovica	35	3.3
Gjilan/Gnjilane	36	3.4
Peje/Pec	67	6.4
Prizren	213	20.3
Gjakovë/Djakovica	46	4.4
Podujevë/Podujevo	37	3.5
Vushtrri/Vucitrn	32	3.0
Skenderaj/Srbica	14	1.3
Junik/Junik	3	0.3
Klinë/Klina	19	1.8
Istog/Istok	27	2.6
Deçan/Decani	13	1.2
Dragash/Dragash	17	1.6
Suharekë/Suva Reka	30	2.9
Rahovec/Orahovac	23	2.2
Viti/Vitina	24	2.3
Kamenicë/Kamenica	22	2.1
Lipjan/Lipljan	24	2.3
Shtime/Stimlje	16	1.5
Mamusha/Mamus	26	2.5
Ranillug/Ranilug	23	2.2
Ferizaj/Urosevac	65	6.2
Kaçanik/Kacanik	13	1.2
Fushë Kosovë/Kosovo Polje	22	2.1
Obiliq/Obilic	6	0.6
Novobërdë/Novo Brdo	1	0.1
Zubin Potok	1	0.1
Zveçan/Zvecan	1	0.1
Glllogovc/Glogovac	24	2.3
Malishevë/Malisevo	30	2.9
Hani i Elezit/General Jankovic	3	0.3
Graçanica/Gracanica	1	0.1
Ukupno	1050	100.0

Izvor: LEAP, jul 2018

U anketi smo takođe tražili informacije o članovima porodice ispitanika, uključujući nivo obrazovanja roditelja i status zaposlenosti. Rezultati učestalosti pokazuju da nivo obrazovanja majki ispitanika odražava opšti položaj žena u kosovskom društvu: majke imaju niži nivo obrazovanja, znatno su više nezaposlene i zadužene su za kućne poslove kao domaćice (vidi tabele 3 i 4). Nivo obrazovanja roditelja prema polu pokazuje da muškarci (očevi) imaju više godina školovanja u odnosu na žene (majke). Oko 40 procenata ispitanika reklo je da njihovi očevi imaju više godina obrazovanja od majki, dok više od 50 procenata ispitanika ima roditelje sa istim nivoom obrazovanja. Samo 6 procenata ispitanika reklo je da njihove majke imaju više obrazovanje od očeva.

Tabela 3. Nivo obrazovanja roditelja

	Majka		Otac	
	Frekvencija	%	Frekvencija	%
Nema završenu osnovnu školu	74	7.0	26	2.5
Ima završenu osnovnu školu	390	37.1	160	15.2
Ima završenu srednju školu	424	40.4	565	53.8
Ide u višu školu / fakultet (univerzitet)	22	2.1	47	4.5
Ima završenu višu školu / fakultet	101	9.6	158	15.1
Ide za magistraturu	4	0.3	5	0.5
Ima završenu magistraturu	11	1.0	37	3.5
ma doktorat	2	0.2	6	0.6
Ukupno	1027	97.8	1005	95.7
Nemam odgovora	23	2.2	45	4.3
Ukupno	1050	100.0	1050	100.0

Izvor: LEAP, jul 2018

Tabela 4. Status zaposlenja roditelja

	Majka		Otac	
	Frekvencija	%	Frekvencija	%
Zaposlen/a u privatnom sektoru	123	11.7	445	42.3
Zaposlen/a u Javnom /Državnom sektoru	71	6.8	217	20.7
Samo-zaposlen/a (ima svoj biznis/posao)	40	3.8	166	15.9
Zaposlen/a u inostranstvu	10	0.9	53	5.0
U penziji	4	0.4	14	1.3
Student	1	0.1	1	0.1
Ne radi	777	74.0	109	10.4
Ukupno	1027	97.8	1005	95.7
Nemam odgovora	23	2.2	45	4.3
Ukupno	1050	100.0	1050	100.0

Izvor: LEAP, jul 2018

2.2 Upitnik

Upitnik se sastoji od četiri odeljka (vidi Prilog 1):

- **Demografski odeljak.** Ovaj odeljak je prikupio informacije o starosti, polu, etničkoj pripadnosti učenika, vrsti škole, školskim dostignućima (prosek 10ocena); informacije o članovima porodice ispitanika (roditelji plus braća i sestre stariji od 18 godina) i njihov nivo obrazovanja i status zaposlenosti.

- **Iskustvo iz škole i akademska samouverenost.** Studenti su pitani o svojim omiljenim školskim predmetima; samopercepciji iz matematike i jezika; kao i njihovoj percepciji o polnim razlikama u matematičkim, jezičkim i sportskim veštinama. Usredsredili smo se na matematiku i jezike, jer prethodne studije sugerišu da oni obično odražavaju rodne stereotipe pri izboru obrazovanja (Cherian, Master, & Meltzoff, 2015; Weinhardt, 2017).

Izveštaj o sveukupnom akademskom uspehu učenika je određen na osnovu trenutnog sistema ocenjivanja u srednjim školama na Kosovu, u rasponu od 1-5, gde je 1 = nedovoljan; 2 = dovoljan; 3 = dobar; 4 = vrlo dobar; i 5 = odličan. S obzirom na ovaj sistem ocenjivanja, takođe smo koristili istu meru (1-5) za merenje percepcije studenata o njihovim akademskim sposobnostima i iskustvima. Pitanja o matematičkom samo-konceptu su uzeta iz OECD-a (2013).

- **Izbori obrazovanja.** U ovom odeljku studenti su pitani da li su odlučili o budućem studiranju; koji su im bili omiljeni smerovi; i koja je bila ili je uloga njihovih roditelja, nastavnika, prijatelja i centara za vođenje karijere u procesima odlučivanja o izborima obrazovanja koji planiraju da donesu

- **Rodni stereotipi.** Studenti su pitani kako procenjuju rodno specifične uloge u tipično ženski u odnosu na muški domen rada - tri smera kao što su zdravstvena zaštita, osnovno obrazovanje i kućni poslovi (eng. HEED) za koje se obično smatra da su u skladu sa ženama, i tri iz nauke, tehnologije, inženjerstva i matematike (eng. STEM) za koje se smatra da su u skladu sa ulogama muškaraca. Pitali smo studente i o njihovoj percepciji trenutne situacije kada je reč o segregaciji profesija i tada smo im postavili normativno pitanje, poput „ko bi trebao raditi kao medicinska sestra / arhitekta / stručnjak za informacione tehnologije (IT)“. Pitanja su prilagođena studiji UCOM (Razumevanje zajedničke orijentacije kod muškaraca, <https://ucom2017.wordpress.com/>) koja se trenutno odvija u 58 zemalja sveta, u kojem je drugi autor ovog izveštaja predstavnik Kosova. Pogledajte Prilog 1 za uzorak upitnika. Tri profesije uključene u HEED su: nastavnik/ca u osnovnoj školi; medicinska sestra; i socijalni radnik (poslednja je zamenjena „kasirkom/blagajnicom“, jer se bolje uklapa u kontekst na Kosovu), dok su oni uključeni u STEM profesije: IT stručnjak; inženjer elektrotehnike; i arhitekta.

Konačna verzija upitnika odražava doprinos predstavnika projekta Unapređenje zapošljavanja mladih (UZM) i UBO konsultantskih istraživača. Ukupna stopa odgovora u anketi je visoka (97,7%). U brojevima to znači da od 1.075 prijavljenih ispitanika, asistenti su uspeli da prikupe 1.050 ličnih intervjua pomoću kompijutera.

2.3 Tehnika procene

Rezultati su analizirani i predstavljeni tehnikom ukrštanja. Fokus analize unakrsnih tabela je da se ukažu na rodne i etničke razlike među odgovorima ispitanika. Da bismo testirali statistički značaj ovih razlika, izveli smo ANOVA i t-testove. Sve prijavljene analize su izvršene u STATA i SPSS.

2.4 Diskusije u fokus grupama

Nakon što je anketa završena i analizirani su prvi rezultati, sprovedene su četiri (4) diskusije u fokus grupama kako bi se detaljnije prikupile kvalitativne informacije o izborima obrazovanja učenika. Diskusije su organizovane sa srednjoškolcima treće i četvrte godine srednje škole prirodnih i društvenih smerova, kao i sa studentima prve godine fakulteta koji su se upisali na STEM i ostale programe. Učesnici ovih fokus grupa su bili dečaci i devojčice iz većinskih i nevećinskih zajednica na Kosovu, uključujući albansku, srpsku ali i zajednice Egipćana, Bošnjaka, Goranaca i Turaka. Uopšteno, učesnici fokus grupa su bili aktivno uključeni u diskusiji.

Tabela 5. Sastav fokus grupa

Učesnici fokus grupe	Sastav fokus grupa
Fokus grupa sa 12 dečaka i devojčica iz albanske zajednice	- 3. i 4. razred srednje škole društveni i prirodni smer - prva godina na univerzitetu, STEM i ne-STEM programima
Fokus grupa sa 12 devojčica iz albanske zajednice	- 3. i 4. razred srednje škole društveni i prirodni smer - prva godina na univerzitetu, STEM i ne-STEM programima
Fokus grupa sa 12 devojčica iz srpske zajednice	- 3. i 4. razred srednje škole društveni i prirodni smer - prva godina na univerzitetu, STEM i ne-STEM programima
Fokus grupa sa 12 dečaka i devojčica iz zajednice Roma, Aškalija, Egipćana, bošnjaka i turaka	- 3. i 4. razred srednje škole društveni i prirodni smer (3. i 4. razred srednje škole) - prva godina na univerzitetu, STEM i ne-STEM programima

Izvor: LEAP, novembar 2018

Teme diskusija u fokus grupama odražavaju sadržaj / odeljke ankete i prate isti redosled tačaka diskusije:

- Željeni predmeti u školi i samoevaluacija sposobnosti iz matematike i jezika;
- Oblasti studija / izbori obrazovanja i faktori koji utiču na takve izbore;
- Izbori obrazovanja i rodni stereotipi: zanimanja; rodne podele na tržištu rada; i rodna podela na rukovodećim pozicijama.

Sve diskusije u fokus grupama su nadgledane od strane obučenog moderatora kompanije UBO Consulting, i sprovedene su u skladu sa 12priručnikom za fokus grupe koji je posebno sastavljen za tu svrhu (vidi Prilog 2).

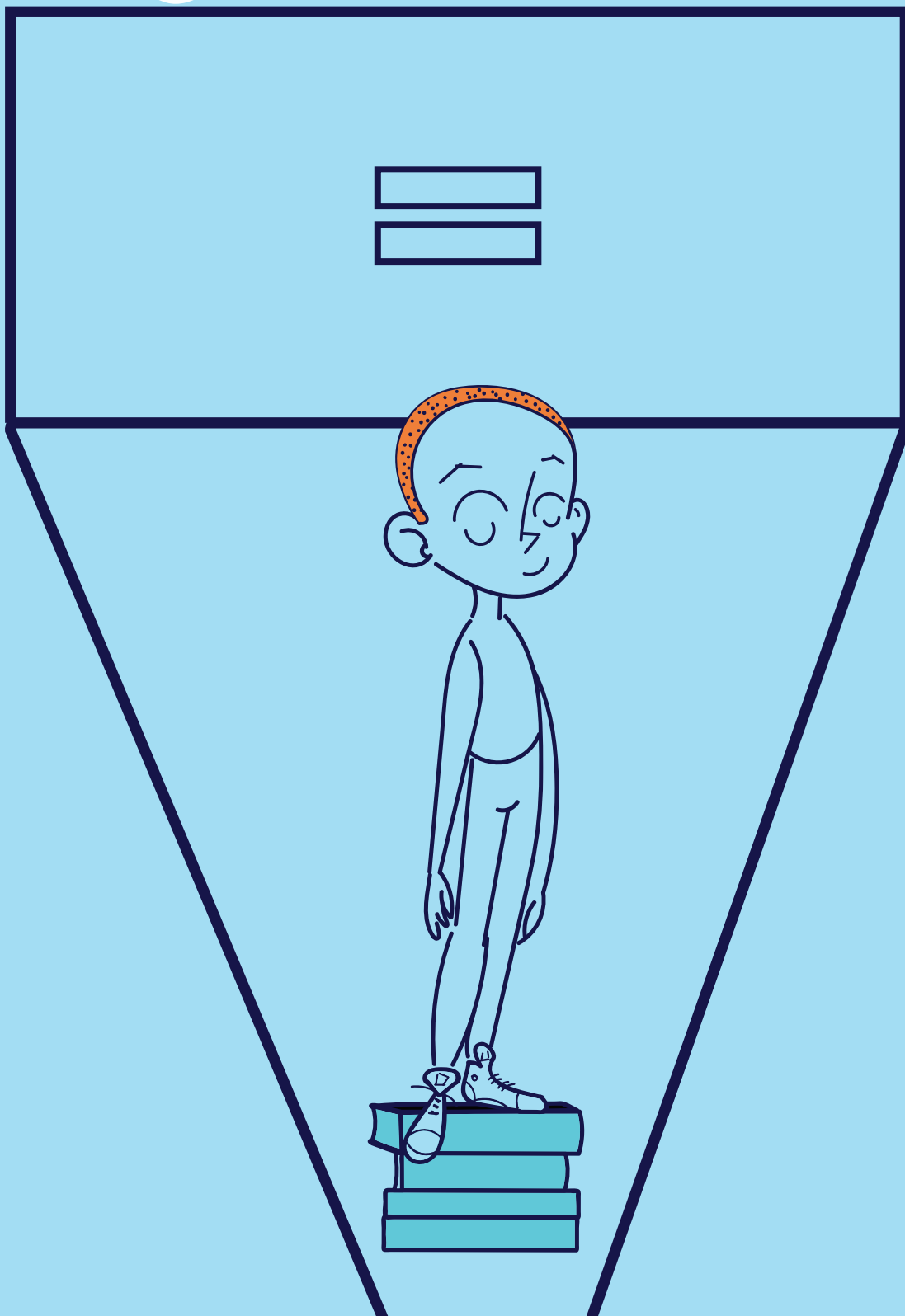
Sledeći odeljak predstavlja istaknute rezultate kombinovane iz kvantitativnog (tj. istraživanja širom zemlje) i kvalitativnog (tj. fokus grupa) segmenta istraživanja.

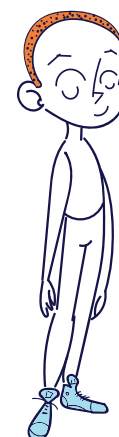
„Takođe cenim humanost više od prihoda, jer stalno morate raditi sa ljudima i zašto im ne pomoći “

- Učesnica ženske fokus grupe iz albanske zajednice

„Meni kao programeru je važno da pre svega steknem finansijsku dobit kroz svoju profesiju.“

- Učesnik iz mešovite rodne grupe albanske zajednice

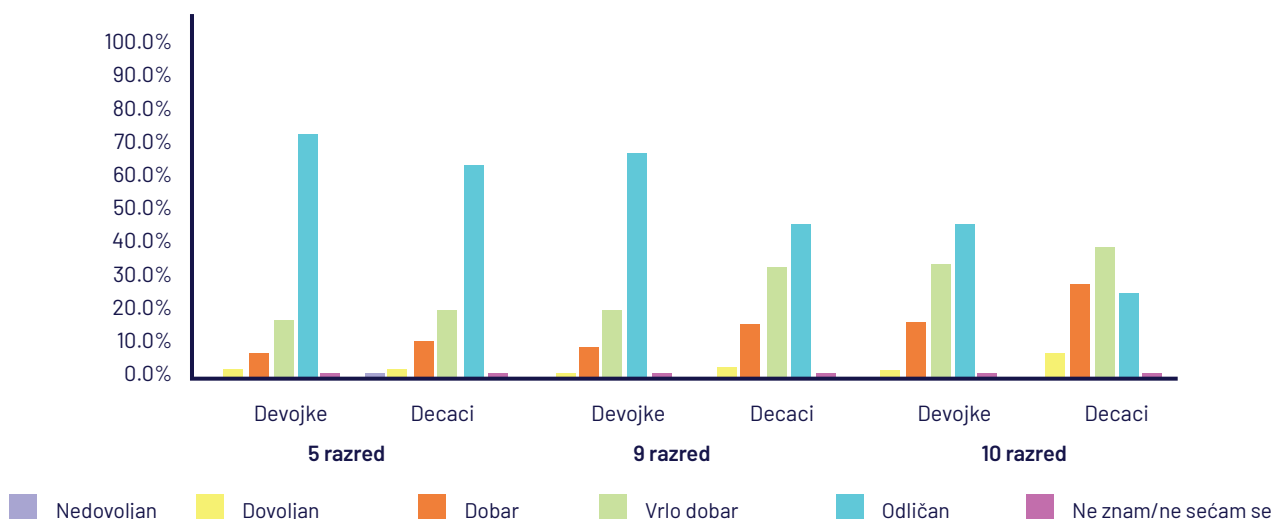

3: Rezultati Istraživanja

3.1 Postoje li rodne razlike u ukupnom akademskom dostignuću?

Rezultati su pokazali da je samoevaluacija uspeha učenika (prosek ocena) slabija kako napreduju prema višim nivoima obrazovanja. Kao što je prikazano na slici 3, dok je udeo odličnih učenika u petom razredu blizu 70 posto ispitanika (ili 720 učenika od ukupno 1040), u prvoj i drugoj godini srednje škole udeo odličnih učenika pada na oko 56 % i 36% prema tome. Udeo smanjenih odličnih ocena raspoređuje se u kategorije „vrlo dobre“ i „dobre“. Iako se ukupni uspeh odličnih učenika smanjuje na višim nivoima obrazovanja, **udeo devojaka sa odličnim ocenama i dalje ostaje viši**. Procenat devojčica sa odličnim uspehom je veći u petom razredu, a taj jaz koji je prisutniji kod devojčica se dodatno povećava u srednjoj školi (prva i druga godina).

Slika 3: Ukupan uspeh učenika (prosek ocena) tokom godina (%)

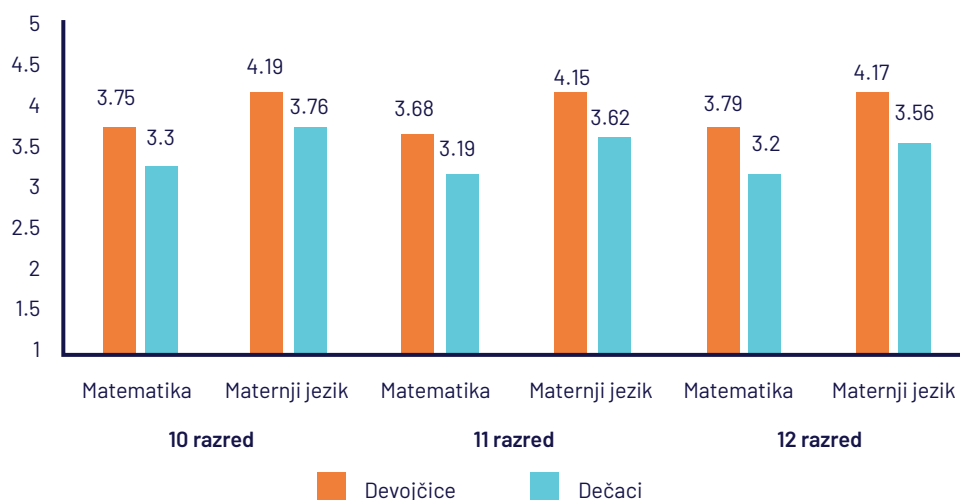

Izvor, LEAP, jul 2018. Napomena: akademski uspeh je prosek samoprijavljenih ocena učenika. Raspon ocena je 1 do 5, gde je 1 = nedovoljan, a 5 = odličan

Prema etničkoj osnovi, najveći udeo odličnih učenika u petom osnovne i trećem i četvrtom razredu srednje škole beleži se među Albancima, a slede ih učenici bošnjačke i turske zajednice; najveći udeo vrlo dobrih učenika imaju Srbi i Goranci. Iako samo mali deo učenika navodi da ima nižu prosečnu ocenu („dovoljnu“ ili „nedovoljnu“), ovaj udeo se povećava za nekoliko procentnih poena u drugoj godini srednje škole. Najveći procenat učenika sa „dovoljnim“ rezultatom u drugoj godini srednje škole je među Aškalijama (15,4%), a slede Egipćani (9,1%), što ukazuje na to da je slab rad posebno prisutan među tim stigmatizovanim i obrazovno marginalizovanim etničkim grupama.

Upoređujući ocene srednjoškolaca iz matematike i maternjeg jezika (Slika 4), rezultati pokazuju da je u poređenju sa dečacima, akademski uspeh devojčica iz ova dva predmeta ponovo veći u sve tri godine (drugo, treće i četvrto).

Slika 4. Uspeh iz matematike i jezika u srednjoškolskom obrazovanju

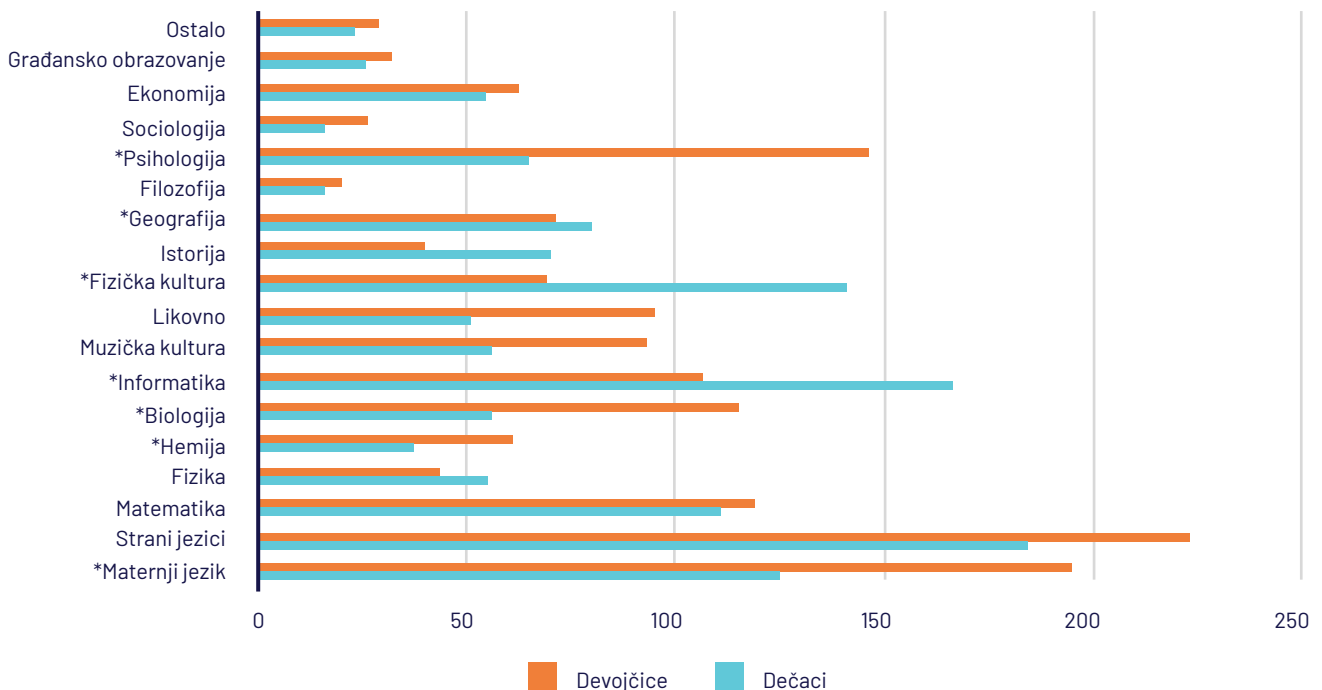
Izvor: LEAP, jul 2018. Napomena: akademski uspeh je prosek samoprijavljenih ocena učenika. Raspon ocena je 1 do 5, gde je 1 = nedovoljan, a 5 = odličan

Studenti su takođe pitani da odaberu predmete iz kojih imaju najbolje ocene. Na ovo pitanje devojčice su prijavile značajno veće ocene iz maternjeg jezika, psihologije i biologije; dok su dečaci prijavili značajno bolje ocene iz informatike, fizičke kulture i geografije. Ponovo je procenat devojčica koje imaju najbolje ocene iz „svih predmeta“ više nego dvostruko veći od procenta dečaka (6,9% dečaka i 16,3% devojčica).

3.2 Da li u školi postoje predmeti koje preferiraju polovi?

Iako su devojke izjavile da imaju podjednako dobar uspeh iz društvenih i prirodnih nauka, njihov prvi i željeni odabir su bili predmeti koje uključuju više verbalnih veština (vidi sliku 5). Na pitanje da odaberu tri najomiljenija školska predmeta, **devojčice su bile priklonjenije više jezicima a manje matematičari**. Njihova sklonost je znatno niža za predmete iz oblasti nauke kao što su fizika i geografija, i statistički veća za jezike i psihologiju. Iz grupe prirodnih nauka pokazalo se da devojčice više vole biologiju i hemiju nego dečaci; što bi moglo objasniti njihovu sklonost medicinskim smerovima prilikom upisa na fakultet. Zanimljivo je ipak naglasiti da za razliku od dečaka, devojčice daju manju prednost fizici, mada je udeo devojčica koje imaju bolje ocene iz ovog predmetu veći od dečaka (9.5% dečaka i 12.1% devojčica). **Dečaci sa druge strane pokazuju veću sklonost predmetima poput informatike, fizičke kulture i geografije**. Kada su u pitanju sklonosti matematičari, iako su srednje vrednosti veće za ovaj predmet nego za ostale prirodne nauke (npr. fiziku i hemiju), razlike nisu bile statistički značajne među dečacima i devojčicama.

Slika 5. Pol i sklonosti školskim predmetima (frekvencija)

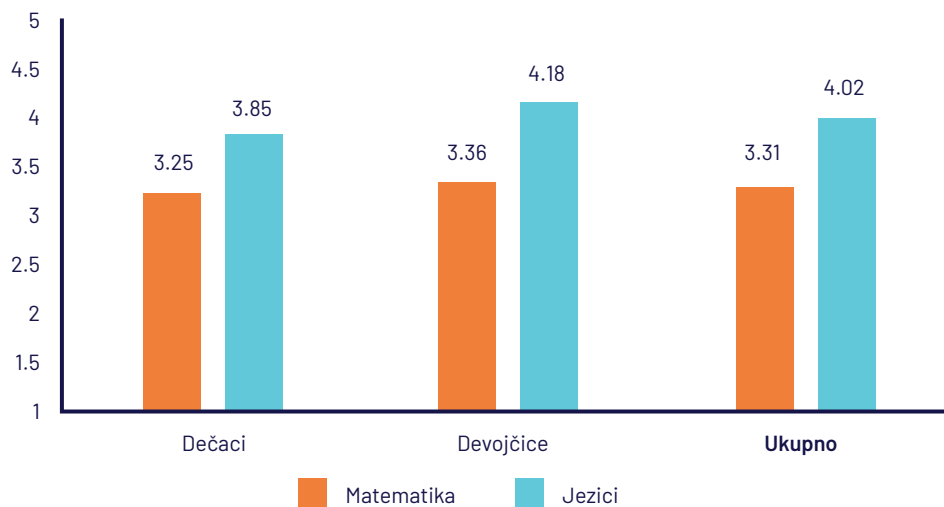
Izvor: LEAP, jul 2018. Napomena: Učenik/ca je mogao/la da izabere do tri školska predmeta; sve statistički značajne razlike označene su zvezdicom (*)

U pogledu etničkih razlika bez obzira na pol, diskusije u fokus grupama su pokazale da je engleski jezik među najomiljenijim predmetima za albansku i druge nevećinske zajednice, osim za Srbe koji favorizuju srpski i ruski jezik.

3.3 Postoje li rodne razlike u akademskom uspehu i procenjenim sposobnostima?

U skladu sa sveukupnim akademskim uspehom, devojčice su prijavile da su značajno sposobnije u matematici, a još više u jezicima u poređenju sa dečacima čija je srednja vrednost samoprijavljene sposobnosti manja (videti Sliku 6).

Slika 6. Akademska samouverenost studenata prema polu

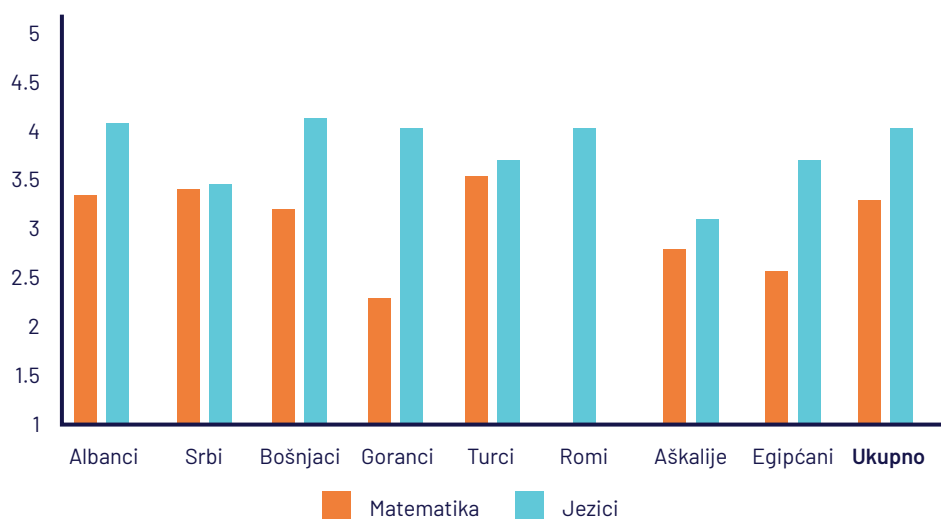

Izvor: LEAP, jul 2018; Skala: 1 = uopšte nije 5 = veoma

Međutim, zanimljivo je uporediti samoprijavljene ocene devojčica iz matematike (stvarne ocene) sa njihovim procenjenim sposobnostima iz ovog predmeta (slika 4 i slika 6). Rezultati otkrivaju **nesklad** između dva; srednja vrednost samo-opažene sposobnosti devojčica u matematici (srednja vrednost = 3,36) **je niža** od prosečne srednje vrednosti samoprijavljenih ocena u srednjoškolskom obrazovanju (srednja vrednost_{druga godina} = 3,75; srednja vrednost_{treća godina} = 3,69; srednja vrednost_{četvrta godina} = 3,79). Dečaci, međutim prijavljuju drugačije percepcije: srednja vrednost njihove samopercepcije da je dobar u matematici (srednja vrednost = 3,25) je slična ali ponekad i veća od prosečne srednje vrednosti samo prijavljene ocene (srednja vrednost_{druga godina} = 3,31; srednja vrednost_{treća godina} = 3,19; srednja vrednost_{četvrta godina} = 3,21). Ovi nalazi potvrđuju prethodne dokaze iz drugih zemalja u kojima je samoprijavljena sposobnost devojčica iz matematike niža od pravih postignuća u ovom predmetu (videti Weinhardt, 2017)

Rezultati takođe otkrivaju značajne razlike između etničkih grupa. Najveća samopouzdanje iz matematike zabeležena je kod učenika turske zajednice, a najniža među zajednicama Goranaca, Roma, Egipćana i Aškalija (vidi sliku 7). Iako je ukupan prosek samoprijavljenog učinka iz jezika bio veći za ceo uzorak (3,98), prijavljeno je da je najniža među zajednicom Aškalija. Ovo odražava prethodna otkrića koja pokazuju da će pripadnici stigmatizovanih grupa u društvu (npr. manjinske grupe) najverovatnije doživeti efekte „stereotipne pretnje“ u akademskim dostignućima (Steele i Aronson, 1995). Stoga, postojanost stereotipne pretnje ima mnogo aspekata i ne odnosi se samo na pol.

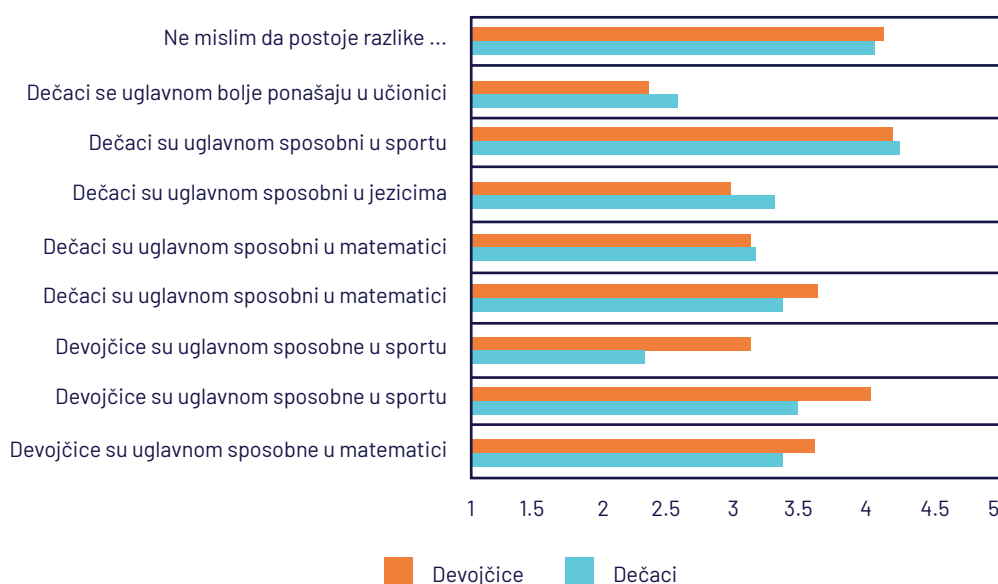
Slika 7. Akademska percepcija studenata prema etničkoj pripadnosti

Izvor: LEAP, jul 2018; Skala: 1 = uopšte nije 5 = veoma

Rodne pristrasnosti prema drugoj grupi (ili podgrupi) ostaju kada je reč o akademskoj samo-percepciji. Slika 8 potvrđuje percepciju rodnog stereotipa, gde su dečaci prijavili značajno nižu percepciju sposobnosti devojčica u sva tri predmeta u poređenju sa percepcijom devojčica o njihovoj sposobnosti. Međutim, percepcija devojčica o stepenu sposobnosti dečaka u matematici i sportu se značajno ne razlikuje od one na koji način dečaci sami procenjuju svoju sposobnost iz ova dva predmeta, osim za jezike gde su devojčice prijavile značajno nižu percepciju o sposobnosti dečaka.

Slika 8. Rodni stereotipi i uspeh po predmetima

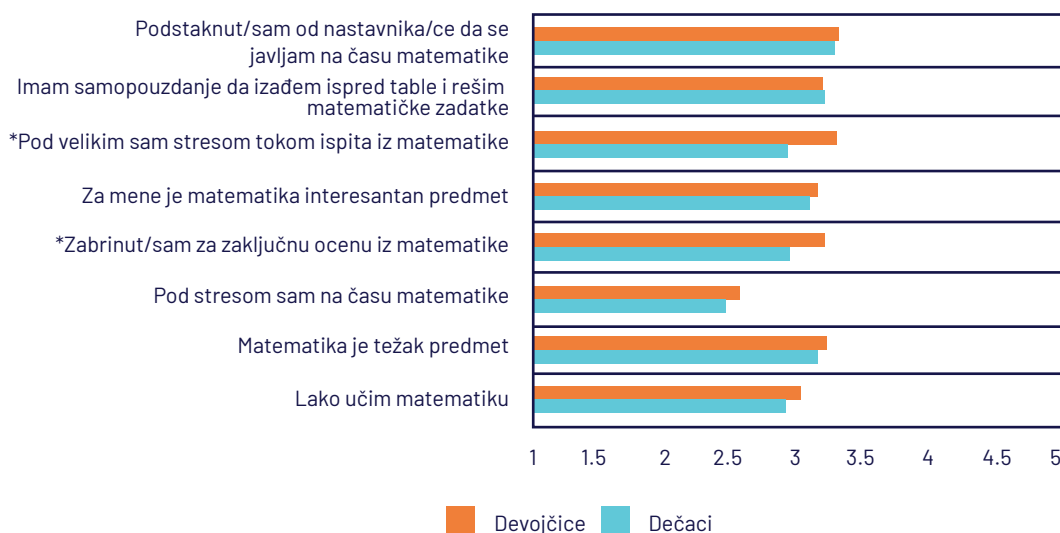
Izvor: LEAP, jul 2018; Skala: 1 = u potpunosti se ne slažem do 5 = u potpunosti se slažem

Dok je najniža srednja vrednost devojčica o sposobnostima dečaka u jezicima, njihova srednja vrednost sposobnosti je najviša u jezicima. Sa druge strane, dečaci pokazuju najmanju srednju vrednost kada su u pitanju devojčice u sportu, dok je nivo sposobnosti dečaka najviši u sportu. Može se zaključiti da se, poredeći se sa dečacima, devojčice osećaju sposobnije i samouverenije za jezike. To se takođe odražava na njihove buduće izbore obrazovanja gde devojke imaju veću sklonost ka studiranju društvenih nauka i manje STEM-a.

3.4 Da li devojčice i dečaci imaju različita iskustva sa matematikom kao predmet?

Rezultati ne pokazuju statistički značajnu razliku između devojčica i dečaka kada je reč o javljanju na času i odlasku ispred table radi rešavanja matematičkih problema. Ipak, **devojčice prijavljuju veći stres i zabrinutost kada polažu ispit iz matematike** u poređenju sa dečacima. Srednja ocena „osećaja stresa tokom ispita iz matematike“ i „osećaja zabrinutosti zbog konačne ocene iz matematike“ je značajno veća za devojčice nego za dečake (na $p < 0,05$), što sugeriše prisustvo stereotipa.

Slika 9. Iskustva učenika sa matematikom tokom nastave i ispita

Izvor: LEAP, jul 2018; Skala: 1 = u potpunosti se ne slažem sa 5 = u potpunosti se slažem.

Napomena: Sve statistički značajne razlike su označene zvezdicom (*)

Naše kvalitativno istraživanje pokazalo je da su devojčice iz ženske fokus grupi prijavile da doživljavaju više stresa i anksioznosti tokom nastave i ispita iz matematike (Okvir 1). Napomenuti da su ovu zabrinutost podelile samo kada su bile u ženskoj grupi. Učesnici drugih fokus grupa su izjavili da ispiti iz matematike nisu stresni iz dva razloga, bilo zato što su dobri u matematici ili zato što nisu učili i nisu ocenili predmet važnim.

Okvir 1. Iskustva sa časova matematike i ispita

“Matematika mi nije baš naporna. Pokušavam da radim ono što nam profesor kaže, ali kad je reč o ispitima, potpuno sam blokirana. Ne mogu ni da objasnim količinu stresa koju dobijem. Osećam kao da je sve što sam ikad naučila bilo ni za šta.”

- Učesnica ženske grupe iz albanske zajednice

“Uvek sam pod stresom pre ispita iz matmatike. To mi je prouzrokovalo poteškoće u učenju. Uvek se plašim da ću zaboraviti sve što sam naučila.”

- Učesnica ženske grupe iz albanske zajednice

“Mislim da su ljudi više fokusirani na jezike jer im trebaju i koriste ih. Sa druge strane, ne koristimo matematiku i zato imamo probleme sa njom”

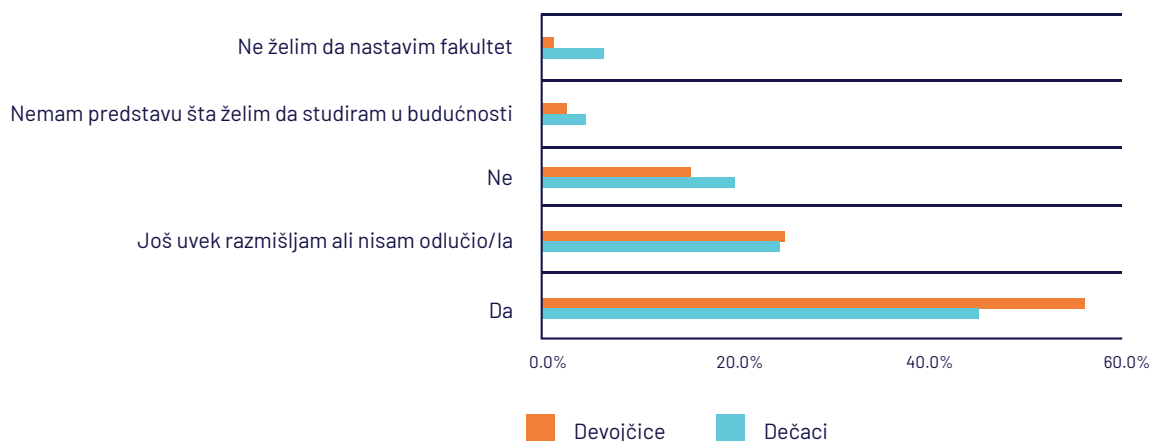
- Učesnica grupe drugih nevećinskih zajednica.

3.5 Postoje li polne razlike u željenim smerovima studiranja?

Otpriblike polovina studenata izjavila je da je odlučila šta želi da studira, dok druga polovina ili još uvek razmišlja o tome ili nema predstavu o svojim budućim planovima / studiranju. Statistički gledano, više je devojaka izjavilo da je odlučilo koji će biti smer njihovog budućeg studiranja u poređenju sa dečacima

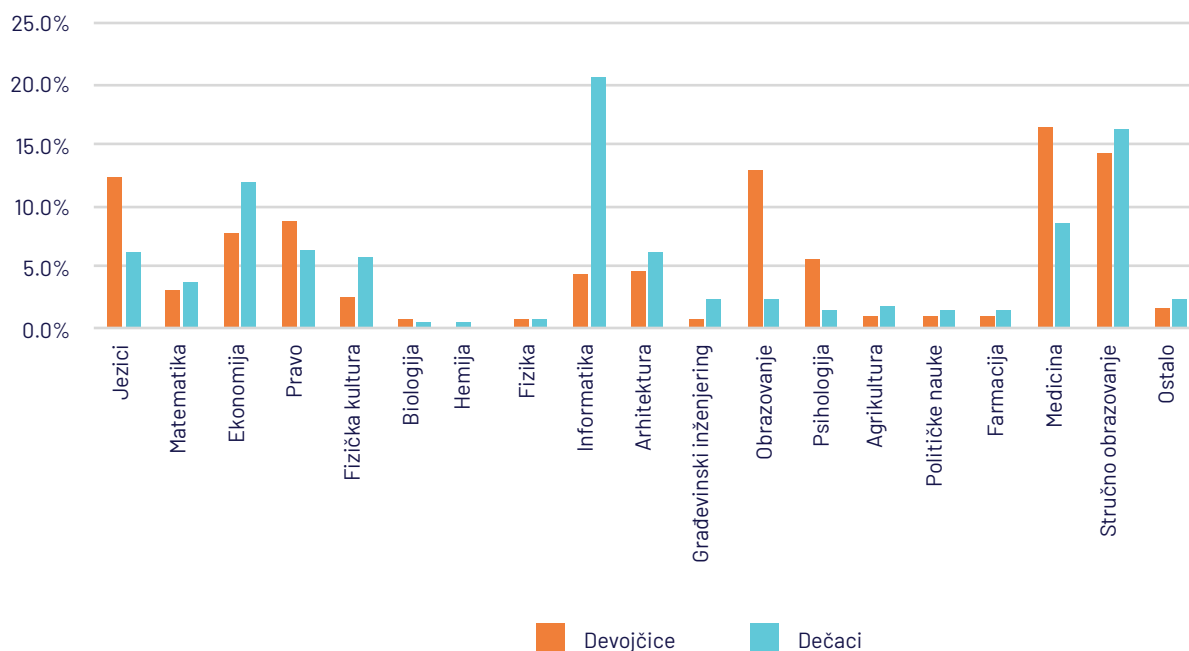
Slika 10. Odluke studenata o budućem studiranju prema polu (%)

Izvor: LEAP, jul 2018

Među različitim etničkim grupama, najveći procenat onih koji su se odlučili za svoju oblast studiranja su srpski studenti (68,8%), a slede albanski (51,3%). Najniži procenti su, opet, među zajednicom Roma, Aškalija i Egipćana.

Slika 11. Izbori obrazovanja prema polu (%)

Izvor: LEAP, jul 2018

Napomena: Oni koji su odabrali opciju „Ostalo“ žele da nastave karijeru u vojsci ili bezbednosti ili su odredili određene profesije kao što su pilotiranje, stomatologija,

Studenti koji su odlučili ili još uvek razmišljaju o svom smeru studiranja, kasnije su imali da sa navedene liste zaokruže željeno polje kao što je prikazano na slici 11. S obzirom da je veliki deo učenika došao iz stručnih škola, nije iznenađujuće da je stručno obrazovanje među najpoželjnijim opcijama (11,5%), a slede medicina (10%) i računarska nauka (8,7%).

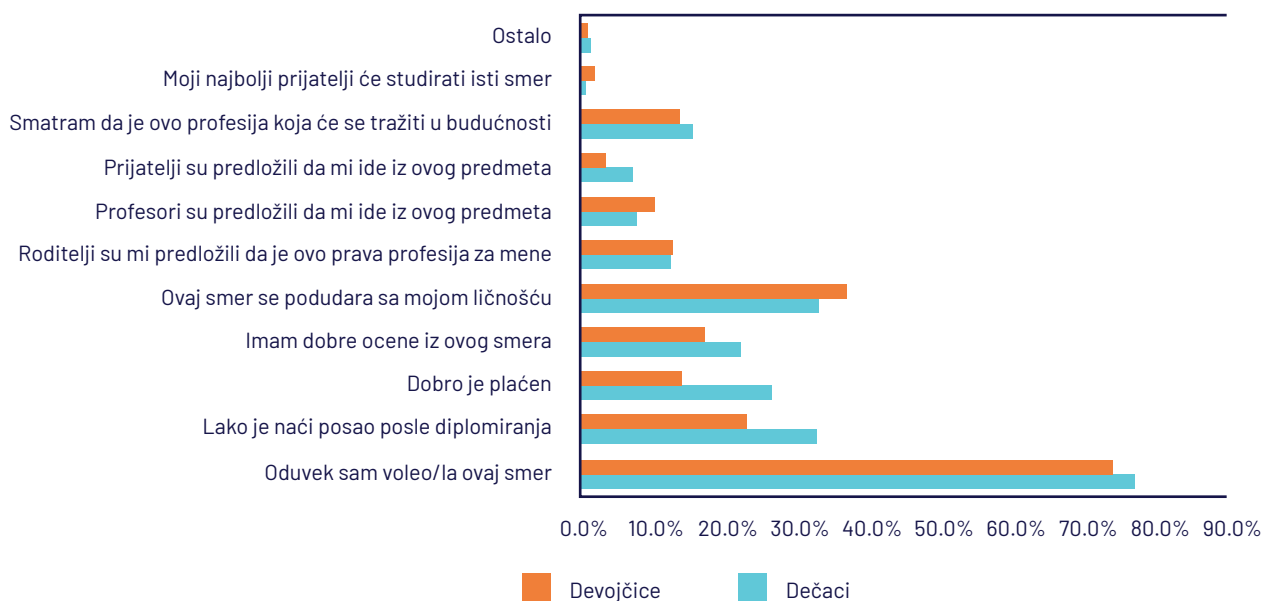
Rezultati ankete su pokazali da u pogledu rodnih razlika dečaci biraju više smerove koji obično zahtevaju više matematičkih veština i / ili ih bolje poziciraju na tržište rada, kao što su računarska nauka, ekonomija i građevinski inženjering; i / ili se podudaraju sa njihovim „muškim osobinama“ kao što su fizička kultura i poljoprivreda.

Devojke sa druge strane biraju smerove koji uključuju manje matematiku i više verbalne veštine, poput jezika; i / ili profesije koje odgovaraju njihovoj „nežnoj prirodi“, kao što su medicina, obrazovanje i psihologija. Ova razlika u polovima postoji čak i kada se od studenata traži da navedu svoj drugi željeni smer, tj. koji bi bio njihov drugi izbor da nisu bili upali u prvobitan smer. Opet, devojke više vole obrazovanje, psihologiju i medicinu, dok dečaci više vole računarske nauke i poljoprivredu.

Po etničkoj osnovi, medicina je najpoželjniji smer među većinom etničkih grupa (Albanska, Srpska, Turska i Bošnjačka). Za albanske studente, drugi najpoželjniji smerovi studiranja su stručno obrazovanje i računarske nauke, dok jezike preferiraju Egipćani, Srbi i Bošnjaci.

Razlozi zašto mladi na Kosovu preferiraju određene oblasti studiranja navedeni su na slici 12. Glavni faktor koji pokreće odluke obrazovanja kosovskih omladinaca je taj što je izabrano polje studiranja uvek „njihovo željeno“ (75%); zatim „usklađenost ličnosti“ (35%) i „mogućnost pronalaska posla u budućnosti“ (27%). Dečaci su bili više fokusirani na smerove koji će ih bolje plasirati na tržište rada: dobro su plaćeni, lakše će naći posao, i biće traženi u budućnosti. Za razliku od dečaka, devojke su više fokusirane na smerove koji su u skladu sa odabirom drugih ljudi (izbor najboljih prijatelja) i koja odgovaraju njihovim osobinama.

Slika 12. Razlozi za izbor smera studiranja prema polu (%)

Izvor: LEAP, jul 2018.

Napomena: ispitanik/ca je mogao odabrati više opcija.

Statistički testovi (ANOVA) pokazuju da su ocene povezane i sa izborom obrazovanja učenika. Na primer, devojke koje odluče da studiraju medicinu prosečno prijavljuju znatno veće ocene (prosek) u petom razredu osnovne i drugoj godini srednje škole u poređenju sa devojčicama koje izaberu nekl drugi smer (peti razred: $t = -3.5665$; druga godina: $t = -4,9132$). Devojke nižih razreda opredeljuju se za profesije poput obrazovanje, psihologija ili jezici. Očekivano, devojke koje se odluče da studiraju računarske nauke prijavljuju prosečno veće ocene iz matematike u poređenju sa devojčicama koje odaberu neku drugu oblast, a razlika je statistički značajna (druga godina: $t = -2.7801$); međutim, za dečake koji odluče da studiraju računarske nauke, razlika u oceni iz matematike nije statistički značajna ($t = -0.9628$).

3.6 Uloga roditelja pri izboru obrazovanja učenika: da li je rodno pristrasna?

Čini se da je uloga roditelja ključna za učenike u donošenju odluka u vezi njihove buduće karijere. Studenti se često savetuju sa roditeljima kada su u pitanju te odluke. Na skali od 1 = nikad do 5 = vrlo često, srednja ocena ukupnog uzorka je 3,98. Devojčice su znatno otvorenije u potrazi za savet roditelja i prema tome, izjavljuju više od dečaka da: „se sugestije roditelja o budućim studijama podudaraju sa njihovim planovima za budućnost“.

Rezultati diskusije iz fokus grupa su potvrdile da porodica, a naročito roditelji igraju veliku ulogu u odlukama učenika. Međutim, učesnici su otkrili različita iskustva u ovom aspektu, jer su neki imali blage diskusije i konsultacije sa roditeljima, dok su neki doživeli direktno mešanje u njihove buduće planove. Uopšteno, devojke su izjavile da je uticaj porodice bio presudan za njihov odabir profesije i da je u mnogim slučajevima taj uticaj bio pristrasan prema polu (Okvir 2).

Pored sugestija i mešanja roditelja, ulogu igra i profesija roditelja. U svakoj raspravi fokus grupe bilo je učesnika koji su potvrdili da su zanimanja njihovih roditelja uticala na njihovu odluku o budućem zanimanju. Tačnije, većina učesnika fokus grupe koja se odvojeno organizovala sa devojčicama otkrila je da je zanimanje njihovih roditelja uticalo na izbor njihove buduće profesije. Na odluku o budućoj karijeri nekih od ovih devojčica je uticala profesija njihove majke (npr. lekar, medicinska sestra ili krojačica). Članovi fokus grupe iz drugih nevećinskim zajednica su bili manje odlučni u pogledu uticaja profesije roditelja na njihov budući izbor.

Iako su roditelji i porodica igrali važnu ulogu u procesima odlučivanja učenika pri odabiru profesije, centri za vođenje karijere s druge strane igraju ograničenu ulogu u tom pogledu. Sve u svemu, samo 20,6% studenata potvrdilo je da je dobilo savet od ovih centara. Ostali ispitanici (ili oko 79%) nisu dobili savete; ili nikada nisu čuli za njih. Za one koji su dobili savet činio se korisnim jer je srednja vrednost nivoa zadovoljstva ispitanika 3,85 na skali od 1 = uopšte nije koristan do 5 = vrlo koristan. Što se tiče etničke pripadnosti, dok su Srbi izjavili da su iz tih centara dobili najviše saveta, najmanje saveta je prijavljeno među albanskim učenicima. Ovo otkriće sugerise da, iako se čini da je uloga centara za profesionalno vođenje karijere ograničena, ona je posebno korisna manjinskim grupama.

Polje 2. Uticaj roditelja

„Svi su bili protiv toga govoreći kako bavljenje nekretninama nije prikladno za mene jer trebate znati trikove kako biste varali ljude, a ja nisam takva osoba. Rečeno mi je da sam veoma „mekana“ kao osoba, i da će mi profesija poput medicinske sestre omogućiti da pomognem ljudima.“

-Učesnica ženske grupe iz albanske zajednice

„Želela sam da postanem kuvarica i da otvorim svoj restoran u budućnosti. Ali niko u mojoj porodici nije podržao moju odluku. Htela sam da idem u poljoprivrednu školu jer je to nudilo smer kuvara, ali me otac nije pustio jer nije želeo da izgubim potencijal iz drugih predmeta, pa sam bila podstaknuta da studiram nešto drugo.“

- Učesnica ženske grupe iz albanske zajednice

„Moji roditelji su bili glavni razlog zašto sam u srednjoj školi studirala medicinu. Želeli su da vide kako mi dobro ide u životu, u društvenom položaju i finansijskim dostignućima.“

- Učesnica mešovite rodne grupe iz albanske zajednice

„Oduvek sam želela da studiram medicinu, ali moji roditelji me nisu toliko podržavali jer su mislili da neću imati dovoljno vremena da se bavim stvarima na ličnom nivou“

- Učesnica mešovite rodne grupe iz albanske zajednice

„Mislim da sam oduvek bio orijentisan ka poslu u biznisu. Nikad nisam voleo stvari koje su me ograničavale. Volim da budem uključen u više stvari odjednom“

- Učesnik mešovite rodne grupe iz albanske zajednice

„Još uvek nisam na univerzitetu, ali ću studirati računarske nauke. Odlučio sam da studiram ovu oblast zbog evoluirajuće prirode tehnologije i mojoj sklonosti prema tome.“

- Učesnik mešovite rodne grupe iz albanske zajednice

„Postoje dve vrste roditelja: oni koji podržavaju odluke svoje dece i oni koji svoju decu nameću preferencijama“

- Učesnik iz ostalih nevećinskih zajednica

„...mnogi od nas ne komuniciraju sa roditeljima o univerzitetu, i mnogi od nas se nisu pomakli u obrazovannju.“

- Učesnik grupe ostalih nevećinskih zajednica

3.7 Postoje li rodni stereotipi o određenim zanimanjima?

Rezultati ankete su pokazali da se oko 60 posto kosovskih omladinaca slaže da više žena radi kao medicinske sestre, a više muškaraca kao IT stručnjaci. Interesantnija perspektiva je bila kada su krenula normativna pitanja „ko treba raditi“ u određenim profesijama. U ovom odeljku identifikovali smo rodne razlike u načinu na koji mladi na Kosovu shvataju ulogu žena i muškaraca u određenim profesijama. Dečaci otkrivaju više stereotipnih stavova, jer se manje slažu od devojčica da "muškarci i žene [treba da rade] jednako" kao IT stručnjaci, elektro inženjeri i arhitekta. Nasuprot, oni procenjuju te profesije više kao muške i slažu se više od devojaka sa stavom da bi u ove tri oblasti trebalo da rade više muškarci. Slično tome, kada su u pitanju profesije u kojima dominiraju žene, kao što su medicinska sestra, učiteljica i blagajnica, dečaci se opet slažu više od devojčica da bi u tim profesijama trebalo da rade više žene.

Naše kvalitativno istraživanje ispitalo je zašto se IT sektor smatra manje pogodnim za devojčice i šta se može učiniti da se to promeni. Za neke učesnike, glavni razlog za taj jaz je rodna uloga u porodici, jer se tradicionalno smatra da su muškarci ti koji izdržavaju porodicu i očekuje se da odaberu profesije koja će im doneti veću finansijsku dobit, dok „žene teže traženju fleksibilnih zanimanja koja im omogućavaju da imaju lični život i osnuju porodicu“. Ostali faktori su povezani sa prirodom devojčica, gde neki učesnici smatraju da su dečaci izloženi tehnologiji kroz igranje igrica već u detinjstvu, dok se devojčice igraju lutkama i uče kako da se brinu o njima. Neki drugi učesnici su takođe spomenuli da žene nemaju samopouzdanje da uđu u ovaj sektor (Polje 3).

Polje 3. Sektor za rodne i informacione tehnologije (IT)

„To je zato što nismo videli nijednu ženu koja radi u IT sektoru ovde na Kosovu, zato nismo navikli na tu činjenicu.“

- Učesnik grupe iz drugih nevećinskih zajednica

„Donedavno se očekivalo da muškarci izdržavaju porodicu. Muškarac je bio taj koji se brinuo za poslove i obaveze izvan kuće. Shodno tome, muškarci se više trude da postignu uspeh jer moraju da se brinu o celoj porodici.“

-Učesnik mešovite rodne grupe iz albanske zajednice

„Ovo je više pitanje karaktera. Mnogim ženama nije stalo do hardvera računara. Kao takvo, nije mnogo žena zainteresovano. Muškarci su više izloženi tehnologiji zbog igrica “.

- Učesnica ženske grupe iz albanske zajednice

„Moramo pokazati statistiku ljudima i to da IT sektor stalno traži radnike, bez obzira da li su muškarci ili žene“

- Učesnik grupe iz drugih nevećinskih zajednica

„Znam ženu koja je lider IT kompanije. Ona je najjača žena koju poznajem i uzor mi je. Da bi se osnažile žene da više studiraju u ovoj oblasti, uspešne žene iz ove industrije treba da razmenjuju svoja iskustva i podstaknu žene da proučavaju ovo polje.“

- Učesnica mešovite rodne grupe iz albanske zajednice

„Možda sa relevantnom pričom... Nešto zanimljivo“

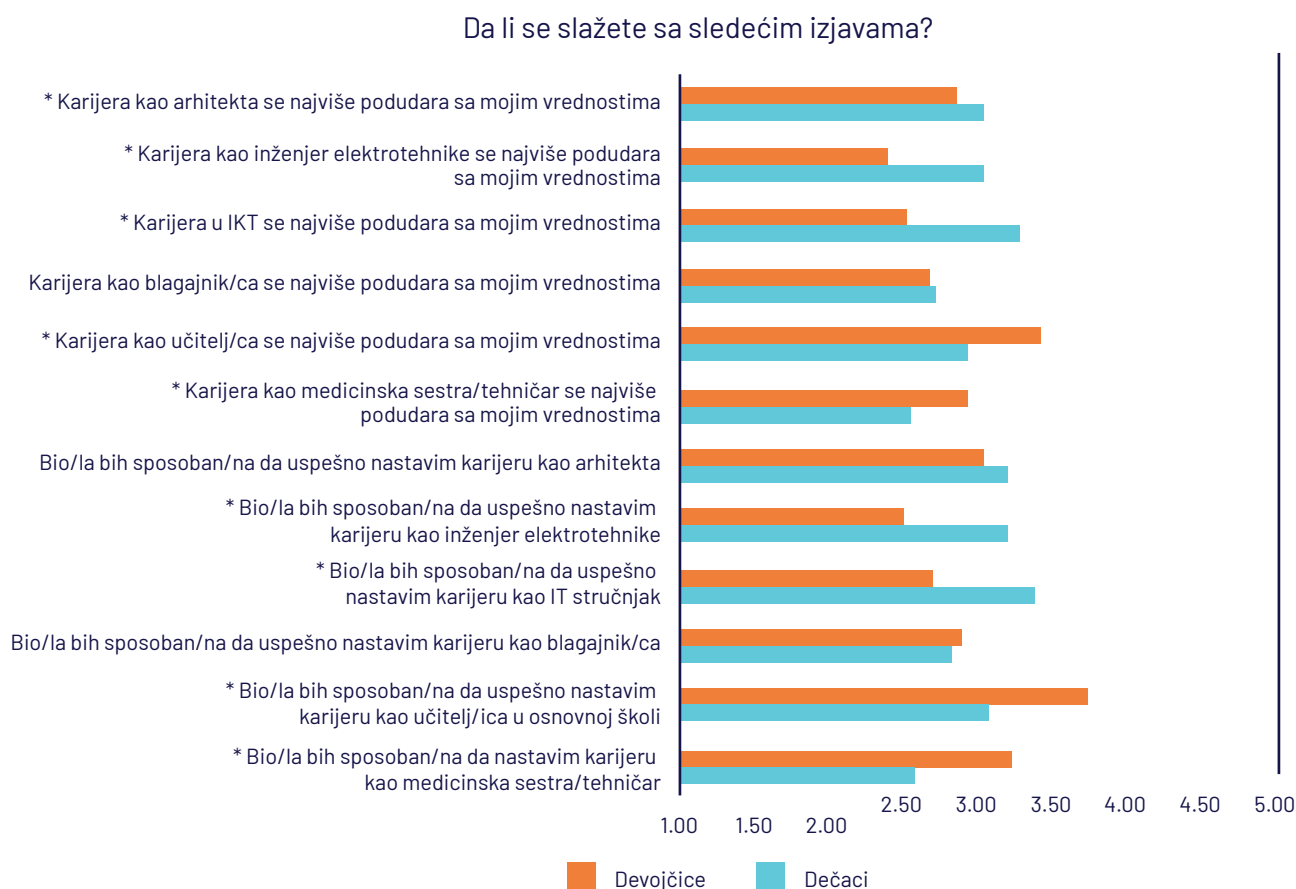
- Učesnica iz srpske zajednice

Upoređivanje percepcije učenika o profesijama koje najviše odgovaraju rodu i njihovoj percepciji o pravoj rodnoj raspodeli u različitim zanimanjima otkriva da su rezultati vrlo slični. Odnosno, za većinu učesnika i bez obzira na pol, njihova percepcija o normativnim rodnim ulogama i zanimanjima se oblikuje načinom na koji procenjuju ove norme primenjene na postojećem podeljenom tržištu rada, što može dalje uticati na izbor obrazovanja mladih na Kosovu. To je jasno prikazano na slici 13: više dečaka se složilo da će karijera u „arhitekturi“, „elektrotehnici“ i „IKT“ odgovarati njihovim vrednostima i da će biti sposobni da nastave karijeru u ove tri oblasti. S druge strane, više devojčica se složilo da će karijere kao „nastavnica osnovne škole“ ili „medicinska sestra“ odgovarati njihovim vrednostima i da će biti sposobne da uspešno započnu karijeru u ovim zanimanjima. U pogledu najviše i najniže srednje vrednosti percepcije ispitanika o njihovim sposobnostima da budu uspešni u određenoj karijeri, dečaci su prijavili najveću srednju vrednost za karijeru IT stručnjaka (srednja vrednost = 3,35), dok je za devojčice najviši prosek bio nastavljajući karijeru u osnovnoj školi (srednja vrednost = 3,68). Ovi rezultati su u skladu sa percepcijama ispitanika o njihovoj „vrednosti podudaranja“ sa određenim zanimanjima.

Devojčice su prijavile najveću srednju vrednost u vezi sa izjavom da se „karijera u osnovnom školovanju podudara sa [njenim vrednostima]“, dok je kod dečaka najveća srednja vrednost za izjavu da „karijera u IKT-u odgovara [njegovim] vrednostima“. Na drugom kraju spektra, devojčice su prijavile da se osećaju najmanje sposobnim za uspešno vođenje karijere kao inženjer elektrotehnike (srednja vrednost = 2,54), dok su se dečaci prijavili da se osećaju najmanje sposobnim za uspešno uspevanje u karijeri „medicinska sestra/tehničar“ (srednja vrednost = 2,59). T-testovi su pokazali da su, osim za profesiju „blagajnik/ca“ i „arhitekta“, razlike u polovima za ostale četiri profesije su značajne (sve ps <0,01).

Slika 13. Percepcija o rodnim ulogama: STEM protiv HEED

Izvor: LEAP, jul 2018 .; Skala: 1 = u potpunosti se ne slažem sa 5 = u potpunosti se slažem
 Napomena: Sve statistički značajne razlike označene su zvezdicom (*)

U našoj kvalitativnoj analizi dalje smo istražili razlike u polovima u odnosu na vrednost profesije, tj. u kojoj meri finansijska dobit; snaga; i mogućnost da pomognete drugima utiče na izbor obrazovanja učenika. U polju 4 se nalaze neke povratne informacije iz ove diskusije, zasnovane na zajednici / etničkoj pripadnosti i polu.

Kvalitativni rezultati su potvrdili da su devojke prilikom izbora profesije pridaju veću važnost pomaganju drugima nego dečaci. Iz fokus grupe koja se odvojeno organizovala sa devojčicama, samo je jedna od učesnica izjavila veću sklonost profesijama koje bi joj pružile finansijsku sigurnost. Svi ostali članovi ove grupe (tj. devojčice) tvrdili su da je važnije odabrati profesiju pomoću koje će moći pomagati drugima. Međutim, u mešovitoj rodnoj grupi devojčice veruju da pomaganje drugima i postizanje socijalnog statusa ne moraju biti odvojeno. Dečaci su sa druge strane izrazili da im je za izbor zanimanja važnije steći status u društvu i / ili finansijsku sigurnost (videti Okvir 4). U pogledu etničkih razlika, sticanje moći je važnije za dečake iz srpske zajednice, dok je finansijska sigurnost važnija za dečake iz albanske zajednice.

Polje 4. Rodne i vrednosti zanimanja: finansijska sigurnost; moć / status u društvu; pomoć drugima

„Mnogo mi se dopala medicina jer bih mogla da pomognem ljudima, ali zbog svoje osetljive prirode, nisam mogla da je izaberem. Cenim humanost pre lične koristi.“

- Učesnica ženske fokus grupe iz albanske zajednice

„Želela bih da pomognem drugima jer bih se osećala dobro, ali to ne znači da ne možete da ostvarite prihod od onih zanimanja koja pomažu ljudima.“

- Učesnica ženske fokus grupe iz albanske zajednice

„Takođe cenim humanost više od prihoda, jer stalno morate raditi sa ljudima i zašto im ne pomoći.“

- Učesnica ženske fokus grupe iz albanske zajednice

„Veoma sam osetljiva i cenim humanost više od finansijske dobiti. Bolje se osećate kada radite humana dela.“

- Učesnica ženske fokus grupe iz albanske zajednice

„Veoma mi je teško poverovati da neko bira profesiju samo iz razloga što pomaže drugima.“

- Učesnik iz mešovite rodne grupe albanske zajednice

„Meni kao grafičkom dizajneru je finansijska dobit važnija“

- Učesnik iz dečaka iz mešovite rodne grupe albanske zajednice

„Meni kao programeru je važno da pre svega steknem finansijsku dobit kroz svoju profesiju.“

- Učesnik iz mešovite rodne grupe albanske zajednice

„Spreman sam da pomognem drugima samo ako to mogu sebi da priuštim. Želim prvo da se pobrinem za sebe i obezbedim finansijsku stabilnost i bogatstvo, a zatim da uzvratim ako sam u mogućnosti da to učinim.“

-

Učesnik iz mešovite rodne grupe albanske zajednice

„...sigurno postoji recipročna veza između pomaganja drugima i ostvarivanja prihoda“

- Učesnica iz rodno mešovite grupe iz albanske zajednice

„Odabrala bih profesiju kroz koju bih mogla da pomognem drugima“

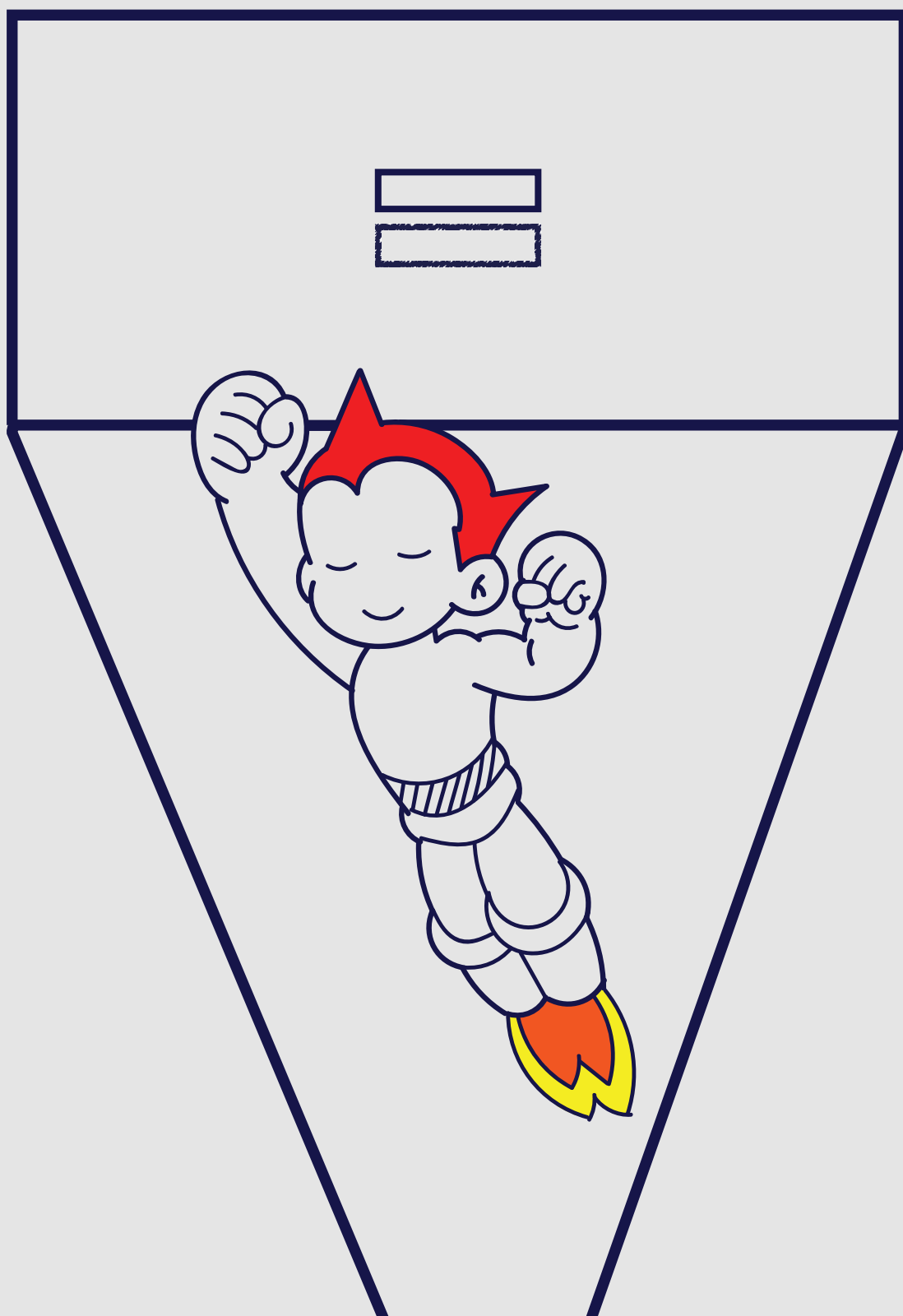
- Učesnica iz grupe iz drugih nevećinskih zajednica

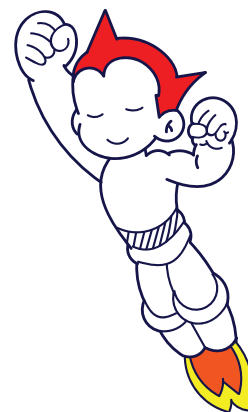
„Mislim da je i jedno i drugo, ali prvo da steknem status, a zatim da pomognem drugima“

- Učesnik iz grupe s drugim nevećinskim zajednicama

Izbori obrazovanja se donose na osnovu stereotipnih verovanja o onome što je rodno povezano sa budućim zanimanjima: devojčice više vole profesije kao što su medicina, obrazovanje i psihologija, za koje je potrebno manje matematičkih veština i odražavaju više vrednosti „**orijentisane ka pomoći**“; dok dečaci više vole profesije poput računarskih nauka, fizičke kulture i poljoprivrede, za koje je potrebno više **matematičkih** veština i čini se da se bolje uklapaju u viđenje muških osobina.

4: Sažetak Istraživanja

Ovo istraživanje se bavilo odnosom između izbora obrazovanja i rodni stereotipa među omladinom na Kosovu. Ono je takođe posebno analiziralo faktore koji objašnjavaju izbore obrazovanja kosovskih studenata iz tri aspekta: školski učinak i akademska samouverenost; savetovanje studenata sa roditeljima / porodicom / centrima za vođenje karijere; i percepcija učenika o rodno specifičnim zanimanjima i rodni ulogama u društvu uopšte.

Istraživanje je obuhvatilo nacionalnu anketu (N = 1,050) sa dečacima i devojčicama viših razreda srednjih škola (druga i treća godina) i četiri fokus grupe sastavljene od studenata srednjih škola i bruceša sa smerova društvenih ili prirodnih nauka. I anketa i fokus grupe su obuhvatile studente većinskih i ne većinskih zajednica na Kosovu.

Sumirano, glavna otkrića istraživanja su sledeća:

- **Devojčice su prijavile da imaju bolje ocene od dečaka tokom celokupnog školovanja.** U skladu sa njihovim ukupnim akademskim uspehom, devojčice navode da imaju značajno veći akademski učinak iz matematike, a još više iz jezika u poređenju sa dečacima čija je srednja vrednost njihovog samoprijavljenog učinka manja.

- **Međutim, postoji razlika između samoprijavljenog školskog učinka devojčica i njihove akademske sposobnosti.** U proseku, procenjena sposobnost devojčica iz matematike je niža od njihove samoprijavljene ocene kroz srednjoškolsko obrazovanje. Ovi nalazi ponavljaju prethodne dokaze iz drugih zemalja u kojima je samoprijavljena sposobnost devojčica iz matematike niža od njihovog stvarnog postignuća u ovom predmetu (videti Weinhardt, 2017). To navodi na to da su devojčice posebno sklone da njihove sposobnosti u matematici procenjuju kao diskretno niže nego što zapravo jesu.

- **Postoje indikacije o postojanju „stereotipne pretnje“ među devojčicama uopšte.** U poređenju sa dečacima, devojčice su prijavile da imaju bolje ocene iz matematike, ali ipak prijavljuju da imaju veći stres prilikom polaganja ispita iz matematike ili su više zabrinute zbog svoje završne ocene. Naše kvalitativno istraživanje je pokazalo da su devojčice otvorenije za razgovor o tim preprekama kada su u fokus grupi samo sa devojčkama, što navodi da mogu otvorenije da govore o svojim problemima kada je njihov rodni identitet u pitanju, u poređenju sa grupama mešovitog pola gde devojke teže da smanje te efekte. Za većinu učesnika drugih grupa ispiti iz matematike nisu bili stresni iz dva razloga, bilo zato što su dobri u matematici ili zato što nisu učili i ne smatraju predmet važnim.

- **Rezultati su takođe otkrili značajne razlike u sposobnostima među etničkim grupama.** Najveća opažena sposobnost za matematiku zabeležena je kod učenika turske zajednice, a najmanja među zajednicama Gorana, Roma, Egipćana i Aškalija. Isto tako, dok je ukupna srednja vrednost samoprijavljene sposobnosti u jezicima bila veći za ceo uzorak (3,98), prijavljeno je da je najniža među zajednicom Aškalija. Ovo otkriće navodi da slično devojkama kao stigmatizovanoj grupi kojoj ne ide najbolje matematika, pripadnici stigmatizovanih etničkih grupa na Kosovu kao što su zajednica Roma, Aškalija i Egipćana takođe imaju veću verovatnoću da će „stereotipnu pretnju“ doživeti u akademskim postignućima (Steele i Aronson, 1995).

- **Devojčice i dečaci viših razreda srednje škole na Kosovu otkrivaju rodne stereotipne sklonosti prema školskim predmetima i budućim zanimanjima.** Predmeti koje najviše preferiraju devojčice su jezici, hemija, biologija i psihologija, dok su za dečake najpoželjniji predmeti informatika, fizička kultura i geografija

- U kontekstu etničkih razlika, i bez obzira na pol, kvalitativni nalazi pokazuju da je **engleski jezik među najomiljenijim predmetima za albansku i druge nevećinske zajednice, osim za Srbe koji favorizuju srpski i ruski jezik.** Iako nije detaljno izmereno u ovom istraživanju, ovo otkriće se može objasniti visokom pretnjom za etnički identitet koju Srbi na Kosovu osećaju i tako da negovanje svog jezika vide kao način da se suoče sa ovom pretnjom i potencijalnim gubitkom identiteta (videti Maloku, Derks, Van Laar i Ellemers, 2018, za detaljnije o identitetu na Kosovu).

- **Najvažnije, izbori obrazovanja se donose na osnovu stereotipnih verovanja o onome što je rodno povezano sa budućim zanimanjima:** devojčice više vole profesije kao što su medicina, obrazovanje i psihologija, za koje je potrebno manje matematičkih veština i odražavaju više vrednosti „orijentisane ka pomoći“; dok dečaci više vole profesije poput računarskih nauka, fizičke kulture i poljoprivrede, za koje je potrebno više matematičkih veština i čini se da se bolje uklapaju u viđenje muških osobina.

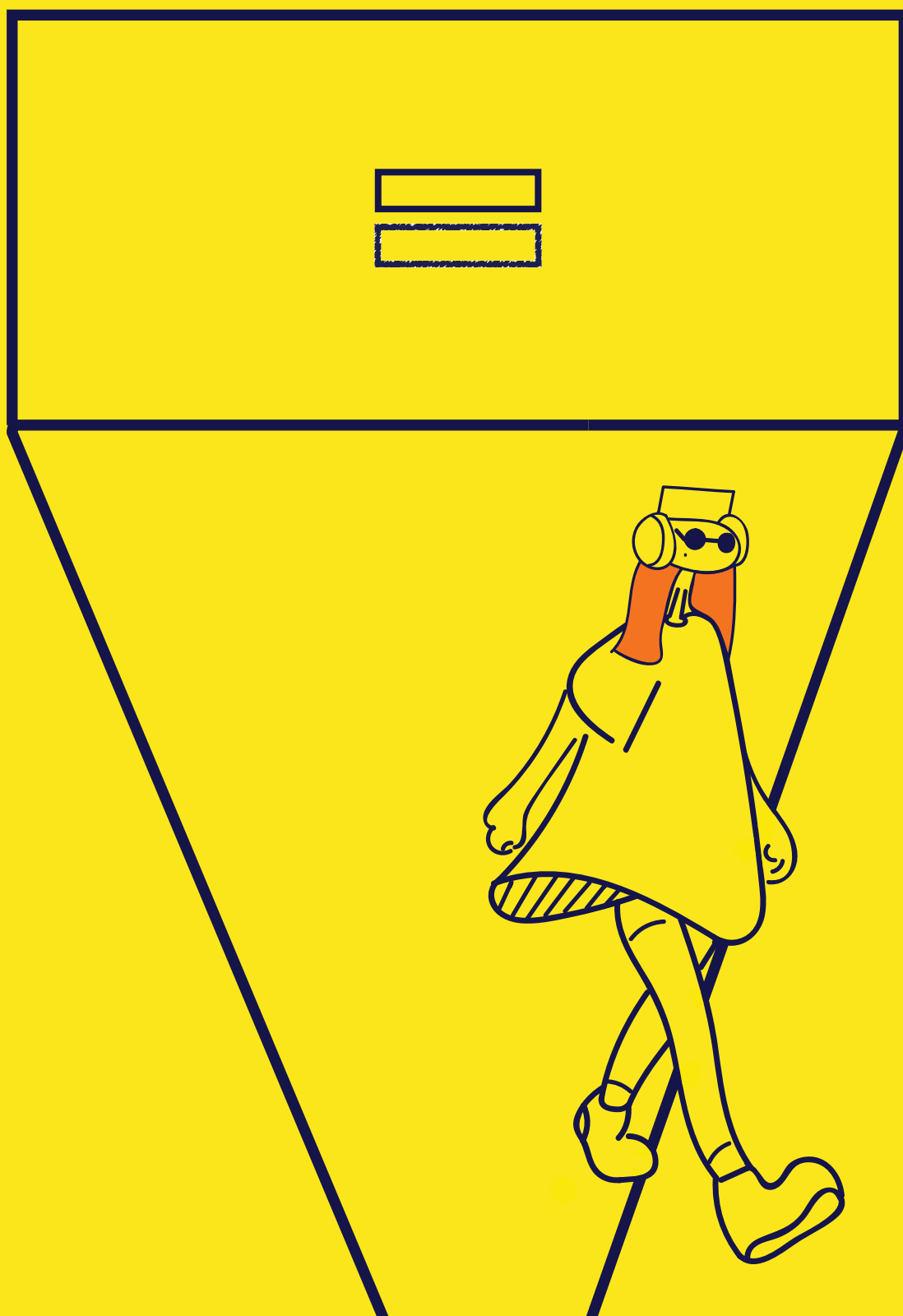
- Ocene su važne za izbor obrazovanja. **Devojke koje više vole da studiraju medicinu prijavile su značajno veći ukupni uspeh u petom osnovne i drugom razredu srednje škole u poređenju sa devojkaama koje biraju ostale smerove studija.** Očekivano **devojke koje više vole da studiraju računarske nauke prijavile su značajno veće ocene iz matematike.** Za razliku od devojaka, razlika nije bila statistički značajna za dečake koji preferiraju računarske nauke u odnosu na one koji preferiraju ostale smerove studiranja.

- **Uloga roditelja u procesima odlučivanja učenika je od presudne važnosti.** Kombinovani kvantitativni i kvalitativni rezultati sugerišu da porodice uopšte, a posebno roditelji igraju ključnu ulogu pri izboru obrazovanja koji kosovski studenti donose. Na taj način, devojčice su značajno otvorenije za konsultovanje sa roditeljima nego dečaci. Istovremeno, na njih posebno utiču roditeljske sugestije kojima se vode u poređenju sa dečacima. Devojkama roditeljski saveti izgledaju presudni pri budućim izborima obrazovanja. Doprinos roditelja je takođe pristrasan prema polovima: devojkama se često kaže da odaberu profesiju koja nudi veću sigurnost zaposlenja, ali takođe pruža fleksibilno vreme za porodicu i odgajanje dece. Suprotno, dečacima se savetuje da odaberu obrazovanje i zanimanje na osnovu budućih prilika na tržištu rada. Kao što se može očekivati i bez obzira na pol, profesionalna pozicija roditelja takođe utiče na savete koje daju svojoj deci.

- Pri odabiru profesije, devojke pridaju veću važnost profesijama koje su zasnovane na vrednostima „pomaganja“ ili „rad sa ljudima“ nego dečaci. Devojke vole više vrste profesija koje im omogućavaju da „pomažu drugima“ i „brinu o drugima“. Većina dečaka, s druge strane, pridaje veći značaj zanimanjima koja će im obezbediti status / moć u socijalnom kontekstu i finansijskoj nezavisnosti.

- Percepcija učenika o tome „ko treba raditi“ u stereotipnim profesijama / poslovima na tržištu rada odražava trenutnu rodnu zastupljenost toga „ko već radi“ u ovim profesijama / poslovima. Dečaci smatraju da se STEM profesije podudaraju sa njihovim sopstvenim vrednostima i smatraju da su sposobni da uspešno nastave karijeru u ovoj oblasti. Suprotno, devojke sebe vide kao sposobnije i najprikladnije za zanimanja u HEED oblastima. Tačnije, dečaci sebe smatraju najboljim za rad u svojstvu "IT stručnjaka", dok devojke veruju da su one najprikladnije za "predavanje u osnovnoj školi".

Otkrića ovog istraživanja pokazuju da rodni stereotipi utiču na izbor obrazovanja mladih u kosovskim srednjim školama i da postoji jasna rodna razlika između preferencija za **STEM** naspram smerove koji nisu STEM. Zaista, izbori obrazovanja koje su prijavili **devojčice i dečaci** potvrđuju stvarne razlike među polovima na tržištu rada i liderskim pozicijama u kosovskom društvu. Zajedno, otkrivamo da su obrazovni izbori devojčica i dečaka snažno oblikovani **socijalnim** normama i vrednostima.

5: Zaključci i Preporuke

Sve u svemu, ovo istraživanje otkriva da mlade devojke iz reprezentativnog uzorka kosovskih srednjih škola prijavljuju veća akademska dostignuća u poređenju sa dečacima. Međutim, njima nedostaje samopouzdanje da bi imale jače veštine u STEM poljima: pokazuju nižu akademsku samouverenost u odnosu na pravi učinak i izjavljuju da doživljavaju više stresa i strepnje tokom ispita iz matematike. Tvrdimo da to proizilazi iz rasprostranjenih negativnih stereotipa da „devojke nisu dobre u matematici“. Pokazano je da poznavanje takvih stereotipa izaziva „pretnju stereotipa“, pri čemu članovi stigmatizovane grupe često imaju lošije rezultate, jer su svesni negativnih stereotipa koji i dalje postoje prema njihovim grupama (npr. žene, pripadnici manjinskih grupa itd.). Ovaj negativni efekat se zadržava dalje u izborima i željenim smerovima obrazovanja koje devojke donose kada napreduju ka visokom obrazovanju i tržištu rada. Za razliku od dečaka, srednjoškolke na Kosovu pokazuju veću sklonost školskim predmetima koji uključuju manje matematičkih veština / ili nemaju veze sa matematikom, i žele da nastave visoko obrazovanje u oblastima koje nisu STEM. Međutim, devojke koje vole da studiraju polja koja su „teška“, kao što su medicina ili računarske nauke, prijavljuju statistički veće ocene iz prethodnih godina školovanja. Devojke takođe više vole vrste profesija koje se zasnivaju na sistemu vrednosti „pomaganje drugima“ u poređenju sa dečacima koji više traže profesija koje odgovaraju njihovim „muškim karakternim crtama“. Devojke su takođe pod većim uticajem i čini se da više slušaju sugestije roditelja, sestre i prijatelja u poređenju sa dečacima.

Otkrića ovog istraživanja pokazuju da rodni stereotipi utiču na izbor obrazovanja mladih u kosovskim srednjim školama i da postoji jasna rodna razlika između preferencija za STEM naspram smerove koji nisu STEM. Zaista, izbori obrazovanja koje su prijavili devojčice i dečaci potvrđuju stvarne razlike među polovima na tržištu rada i liderskim pozicijama u kosovskom društvu. Zajedno, otkrivamo da su obrazovni izbori devojčica i dečaka snažno oblikovani socijalnim normama i vrednostima.

Osim efekata stereotipnih verovanja na osnovu pola, rezultati takođe ukazuju na još jedno važno otkriće, o tome kako su određene etničke grupe takođe stereotipne i / ili samo-stereotipne. Ovi nalazi pokazuju da je loš akademski učinak i slaba percepcija samopouzdanja posebno izražena kod izrazito stigmatizovanih etničkih grupa kao što su zajednica Roma, Aškalija i Egipćana. Sve u svemu, ove zajednice ne samo da predstavljaju najveći deo učenika sa najnižim uspehom iz matematike i jezika, ali prijavljuju da imaju skoro najniže opaženu sposobnost iz ovih predmeta.

Da bi se podržao i povećao angažman devojčica u STEM obrazovanju, ključnim akterima u obrazovanju na centralnom i lokalnom nivou su predložene sledeće preporuke:

1. Pružiti ciljane i korisne informacije učenicama srednjih škola o važnosti STEM obrazovanja i STEM programa kao i mogućnosti i koristi od istih na tržištu rada. To se može postići prikupljanjem i širenjem informacija putem internetskih platformi, biltena, brošura i bilborda. Putem ovih kanala za prenos informacija, kosovska omladina može da sazna o najzahtevnijim zanimanjima; važnosti STEM obrazovanja; postojećim akreditovanim programima u STEM poljima koji se nude u privatnim i javnim visokoškolskim ustanovama; potrebnom dokumentacijom za prijavu; mogućnostima finansiranja; i mogućnostima stipendiranja. Pored toga, roditelji bi takođe trebalo biti usmereni ka podizanju svesti o ulozi koju oni igraju pri izboru obrazovanja svojih kćerki i kako se to može na najbolji mogući način iskoristiti da bi se reflektovalo na njihove veštine i učinak, a ne stereotipna uverenja koja su zasnovana na društveno rodnim ulogama. Na primer, prethodni rad pokazuje da su studenti čiji su roditelji bili obavešteni o STEM obrazovanju i njegovom značaju, pre izabrali predmete iz STEM obrazovanja i nastavili karijeru u istom (Rozeck, Svoboda, Harackiewicz, Hulleman, & Hide, 2017).

2. Obezbediti programe mentorstva sa uspešnim ženskim uzorima na STEM poljima. Druga opcija kroz koju bi mlade devojke mogle da budu izložene značaju STEM obrazovanja je kroz programe mentorstva - sastanaka, radionica i foruma - sa uspešnim ženama na STEM poljima na Kosovu i šire. Ovi događaji bi se mogli organizovati u srednjim školama, gde bi devojke imale priliku da se upoznaju i nauče o uspesima i postignućima ženskih mentora. Pored toga, programi mentorstva bi se mogli realizovati i na moderniji način poput e-mentorstva ili mogućnosti online mentorstva. Bez obzira na odabrani format, pokazalo se da programi mentorskog rada utiču na pozitivne promene koje rezultuju jačim osećajem samouverenosti, postavljanjem ciljeva u STEM-u, i promenom samostereotipnih pretpostavki sa kojima se mlade devojke suočavaju kada sebe procenjuju nedoraslim STEM obrazovanju (Cherian, Druri, i Vichaiapai, 2013; Deauk i Levis, 1984; Evans, Vhigham, i Vang, 1995; Stout, Dasgupta, Hunsinger, i McManus, 2011). Štaviše, one devojke i žene koje su odabale da nastave obrazovanje ili karijeru orijentisanu STEM-u su takođe naglasile važnost uspešnog uzora u procesu donošenja odluka (Eccles, 1987). Dobro osmišljeni programi mentorstva su stoga ključni ne samo u smislu povećanja učešća devojaka u STEM obrazovanje, već njihovo zadržavanje na tim poljima kasnije u karijeri.

3. Formirati kontinuiranu izgradnju odnosa usmerenu ka izgradnji resursa i kapaciteta za devojčice u STEM-u. Mentorski odnos između učenika (polaznik) i mentora (ženski uzor u STEM-u) pružio bi smernice i podršku mladim devojkaama koje žele da se bave karijerom u STEM obrazovanju. Koliko znamo, uspostavljen je mentorski program („Mentorisanje naše budućnosti“) za redovne i diplomirane studente Univerziteta u Prištini. Međutim, cilj programa je pružanje podrške razvoju studenata i onim orijentisani za karijeru, i nije namenjen pružanju podrške devojkaama u STEM obrazovanju. LEAP centar je pilotirao poseban program mentorstva koji je usmeren ka upisu devojčica u STEM obrazovanje u opštinama Đakovica i Kamenica (finansirala Kanadska ambasada). Budući programi se moraju prilagoditi i proširiti na ostale opštine na Kosovu kao i otvoriti se za program koji je etnički bogatiji.

Za sada, svi mentori iz ovog pilot-programa STEM mentorstva potiču iz albanske etničke zajednice. Kako bismo imali koristi od mentorstva, mentori bi morali da razgovaraju i sa drugim zajednicama, tako da programi trebaju biti etnički raznovrsni kako bi privukli mlade devojke i pomogli im da se povežu i identifikuju sa ženskim uzorima svoje etničke grupe. Poseban fokus treba posvetiti zajednici Roma, Aškalija i Egipačana koja najmanje pokazuju postignuća i uverenja da mogu imati dobar akademski učinak.

4. Ponuditi programe stipendiranja za devojčice u STEM-u namenjenim svim etničkim zajednicama na Kosovu. Programi stipendiranja mogu privući mlade žene koje su talentovane za matematiku i naučne smerove kako bi nastavile karijeru u ovim oblastima i postale uspešni stručnjaci / naučnice u budućnosti. Ove stipendije na osnovu zasluga bi trebale biti usmerene na potencijalne studente sa celog Kosova.

5. Povećati komunikaciju i saradnju između roditelja, pedagoga / učitelja i školskih administratora o interesu devojčica i rezultatima u STEM poljima. Ove aktivnosti se mogu organizovati putem postojećih školskih saveta roditelja i nastavnika ili uspostavljanjem novih školskih tela u okruženjima gde nedostaju. Kroz ovu saradnju školski pedagozi i administratori bi mogli da preuzmu aktivniju ulogu u sastancima sa roditeljima i informišu ih o važnostima STEM obrazovanja aktivnostima u njihovim školama. Paralelno sa tim, podizanje svesti roditelja o prednostima STEM obrazovanja kao i o konkretnim školskim aktivnostima koje imaju za cilj da ojačaju te prednosti i posluže kao podrška za potencijalne interese njihovi kćerki i budući angažman u aktivnostima vezanim za STEM, poput članstva u STEM klubove, takmičenja iz matematike i nauke itd. (vidi Wiest, 2014; o strategijama za roditelje da podrže ćerke u STEM-u).

6. Sastaviti „Vodič za roditelje za planiranje karijere“. Izrada vodiča za roditelje o tome kako oni mogu pomoći svojoj deci pri njihovim izborima karijere, olakšala bi proces roditeljskog pružanja pomoći i podizanja svesti o istraživačkom duhu među decom, a podstakla mlade (naročito devojčice) na različite karijere. Takav vodič bi trebalo razviti u saradnji s nadležnim odgovornim institucijama i obuhvatiti niz tema i alata koji bi pomogli roditeljima u procesu usmeravanja.

7. Promovisati pedagošku filozofiju prema kojoj su školsko gradivo, udžbenici i aktivnosti u učionici dizajnirani i prikazani rodno neutralnim terminima. Kako su rodni stereotipi nametnuti u vrlo ranom uzrastu, od presudnog je značaja da deca ne budu izložena školskim aktivnostima i gradivima koji su stereotipno oslikani u rodno specifičnom a posebno u patrijarhalnom društvu. Na primer, gradivo gde su žene opisane kao „mekane“, a muškarci „snažni“, gde su slike naučnika uvek tipične za „muškarce“, dok one brižne profesije predstavljaju „žene“, bi trebalo podići svest nastavnika, roditelja i šire zajednice. Pitanje problematičnog stereotipnog prikazivanja muškaraca i žena u školskim udžbenicima je već pokrenuo veliki broj stručnjaka za rodna pitanja u zemlji, ali se sadržaj udžbenika i mentalitet školstva u vezi s tim nisu mnogo promenili. Stoga je od najveće važnosti da ovo pitanje konačno reše nadležni za obrazovanje i zainteresovane strane na centralnom i lokalnom nivou, uključujući Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije (MONT), Kancelariju premijera za ravnopravnost polova, Odeljenje za obrazovanje na opštinskom nivou, školsku administraciju i nastavnike.

8. Promovisati i pomoći podsticanje jednakosti na porodičnom i opštinskom nivou. S obzirom da se stereotipna verovanja rano oblikuju i norme društvenog konteksta opisuju i propisuju kako se pripadnici svakog pola trebaju ponašati, važno je dotaći se sistemski pozitivnih promena. Roditelji bi trebali biti svesni da način na koji vide stereotipne profesije koje se odnose na jedan ili drugi rod igra ključnu ulogu u načinu na koji utiču na svoju decu da teže ka ciljevima u obrazovnju i karijeri, i da je taj uticaj posebno izražen za devojčice. Kampanja za podizanje svesti, TV emisije i školske aktivnosti bi trebale u najvećoj mogućoj meri ukazati roditeljima na potencijalne posledice koje stereotipna verovanja nose za decu u pogledu izbora obrazovanja, dostignuća i finansijske nezavisnosti u budućnosti. Naročito bi roditelje trebalo naučiti kako da povećaju samopouzdanje svojih kćerki i motivišu ih pobudjivanjem interesovanja za teme povezane za STEM obrazovanje. Školskazajednica bi takođe trebalo da podrži ovu ulogu učeći decu, posebno devojčice, veštinama kritičkog razmišljanja; podučavajući ih kako da usvoje način razmišljanja koji omogućava rast njihovog znanja i veština, i pomaknu se od ustaljenog načina razmišljanja gde deca uče da misle kako su njihove veštine i sposobnosti statičke i nepromenljive.

9. Imati velika očekivanja za devojčice u pogledu rezultata obrazovanja i karijere. Konteksti u kojima roditelji, nastavnici i zajednice imaju očekivanja da su devojčice samouverene, da imaju ambiciju, da rade dobro u naučnim projektima i da se usavršavaju u karijeri, bi trebali biti promovisani konstantno. Još važnije, negovanje ovih očekivanja nije u sukobu sa ciljevima porodice ili zajednicom devojčica. Verovanje da su devojčice i dečaci jednako dobri u STEM poljima može na kraju dovesti do smanjenja stvarnog jaza koji postoji u tom pogledu (Wiest, 2014).

Sve u svemu, ove preporuke pružaju listu glavnih problema koji su pokrenuli ovde izloženo istraživanje i predložili konkretne korake koji se mogu preduzeti u cilju rešavanja tih problema. Preporuke od 1 do 6 posebno rešavaju rodni jaz u STEM-u iz popravne perspektive, i kao takva njihova implementacija se može odviti u kratkom vremenskom periodu. Preporuke 7 do 9 se bave društveno konstruisanim rodnim stereotipima i nude načine ublažavanja njihovih efekata pomoću sistemskih pristupa koji pomažu oblikovanje stava kod sve dece u vrlo ranom dobu, posebno među devojčicama. S obzirom na to da su ove preporuke međusektorske i multiperspektivne, njihov dizajn i primena se treba planirati duži vremenski period. Još važnije, ova primena treba biti zasnovana na dokazima kako bi se tačno predstavila njihova efikasnost i potencijalni nedostaci na duže staze.

LITERATURA

- Avlijas S., Ivanovic N., Vladislavljevic M., & Vujic S. (2013). Gender Pay Gap in the Western Balkan Countries: Evidence from Serbia, Montenegro and Macedonia. FREN – Foundation for the Advancement of Economics. ISBN 978-86-916185-1-3. Retrieved from: <http://www.fren.org.rs/sites/default/files/Gender%20pay%20gap%20in%20the%20Western%20balkan%20countries.pdf>
- Bian, L., Leslie, S. J., & Cimpian, A. (2017). Gender stereotypes about intellectual ability emerge early and influence children's interests. *Science*, 355(6323), 389-391. doi: 10.1126/science.aah6524.
- Blackburn, R. M., Jarman, J., & Racko, G. (2014). Occupational segregation: Its vertical and horizontal dimensions. In G. Razzu (Ed.), *Gender inequality in the labour market in the UK* (pp. 101-121). Oxford: Oxford University Press.
- Chamberlain A., & Jayaraman J. (2017). The Pipeline Problem: How College Majors Contribute to the Gender Pay Gap, Glasdoor Economic Research Report. Retrieved from: <https://www.glassdoor.com/research/app/uploads/sites/2/2017/04/FULL-STUDY-PDF-Gender-Pay-Gap2FCollege-Major.pdf>
- Chamberlain A., (2016). Demystifying the Gender Pay Gap: Evidence from Glassdoor Salary Data, Glasdoor Economic Research Report. Retrieved from: <https://www.glassdoor.com/research/app/uploads/sites/2/2016/03/Glassdoor-Gender-Pay-Gap-Study.pdf>
- Cheryan, S., Drury, B. J., & Vichayapai, M. (2013). Enduring influence of stereotypical computer science role models on women's academic aspirations. *Psychology of Women Quarterly*, 37(1), 72-79. <http://dx.doi.org/10.1177/0361684312459328>
- Cheryan, S., Master, A., & Meltzoff, A. N. (2015). Cultural stereotypes as gatekeepers: increasing girls' interest in computer science and engineering by diversifying stereotypes. *Frontiers in psychology*, 6, 49. doi:10.3389/fpsyg.2015.00049
- Cheryan, S., Plaut, V.C., Handron, C., & Hudson, L. (2013), The Stereotypical Computer Scientist: Gendered Media Representations as a Barrier to Inclusion for Women, *Sex Roles*, 69, 58-71, DOI 10.1007/s11199-013-0296-x.
- Deaux, K., & Lewis, L. L. (1984). Structure of gender stereotypes: Interrelationships among components and gender label. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46(5), 991-1004.
- Dryler, H. (1998). Parental role models, gender and educational choice. *British Journal of Sociology*, 49(3), 375-398. <http://dx.doi.org/10.2307/591389>

- Eccles, J. S. (1987). Gender Roles and Women's Achievement-Related Decisions. *Psychology of Women Quarterly*, 11(2), 135–172. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1987.tb00781.x>
- Ellison G., & Swanson A. (2010), The Gender Gap in Secondary School Mathematics at High Achievement Levels: Evidence from the American Mathematics Competitions, *Journal of Economic Perspectives*, 24 (2), 109–128.
- European Commission. (2014). A new method to understand occupational gender segregation in European labour markets. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved from http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/documents/150119_segregation_report_web_en.pdf.
- Eurostat. (2018). Statistics Explained, Gender Pay Gap Statistics. Retrieved from http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Gender_pay_gap_statistics
- Evans, M. A., Whigham, M., & Wang, M. C. (1995). The effect of a role model project upon the attitudes of ninth-grade science students. *Journal of Research in Science Teaching*, 32(2), 195–204. <http://dx.doi.org/10.1002/tea.3660320208>.
- Furnham, A., Reeves R., & Budhani S. (2002). Parents Think Their Sons Are Brighter Than Their Daughters: Sex Differences in Parental Self-Estimations and Estimations of Their Children's Multiple Intelligences, *The Journal of Genetic Psychology*, 163 (1), 24–39, DOI: 10.1080/00221320209597966
- Kaçaniku, F., (2015), Gender and Selection of Undergraduate Programs: Factors Affecting Career Aspirations of Females in Prishtina District, RIT Scholar Works, Thesis/Dissertation Collections. <http://scholarworks.rit.edu/theses>
- Lindberg, S. M., Hyde, J. S., Petersen, J. L., & Linn, M. C. (2010). New trends in gender and mathematics performance: a meta-analysis. *Psychological bulletin*, 136(6), 1123–1135. doi:10.1037/a0021276
- Maloku, E., Derks, B., van Laar, C., & Ellemers, N. (2018). Stimulating interethnic contact in Kosovo: The role of social identity complexity and distinctiveness threat. *Group Processes & Intergroup Relations*. <https://doi.org/10.1177/1368430218808884>
- Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë MASHT (2015). Statistikat e Arsimit në Kosovë. Sistemi i Menaxhimit të Informatave në Arsim. Retrieved from: https://masht.rks-gov.net/uploads/2015/07/statistikat2014-15compressed_1.pdf
- OECD. (2013). Mathematics Self-Beliefs and Participation in Mathematics-Related Activities, In PISA 2012 Results: Ready to Learn – Students' Engagement, Drive and Self-Beliefs (Volume III), OECD Publishing. Retrieved from http://www.oecd-ilibrary.org/education/pisa-2012-results-ready-to-learn-volume-iii_9789264201170-en
- OECD. (2018). PISA 2015 Results in Focus, retrieved from: <https://www.oecd.org/pisa/pisa-2015-results-in-focus.pdf>.
- Qing L. (1999). Teachers' beliefs and gender differences in mathematics: a review, *Educational Research*, 41(1), 63–76, DOI: 10.1080/0013188990410106.
- Rozek, C. S., Svoboda, R. C., Harackiewicz, J. M., Hulleman, C. S., & Hyde, J. S. (2017). Utility-value intervention with parents increases students' STEM preparation and career pursuit. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 114(5), 909–914. doi:10.1073/pnas.1607386114.

- Steele, C. M., & Aronson, J. (1995). Stereotype threat and the intellectual test performance of African Americans. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(5), 797-811.
- Steele, J. R. (2003). Children's gender stereotypes about math: The role of stereotype stratification. *Journal of Applied Social Psychology*, 33(12), 2587-2606. doi:10.1111/j.1559-1816.2003.tb02782.x
- Stout, J. G., Dasgupta, N., Hunsinger, M., & McManus, M. A. (2011). STEMing the tide: Using ingroup experts to inoculate women's self-concept in science, technology, engineering, and mathematics (STEM). *Journal of Personality and Social Psychology*, 100(2), 255-270
- Su, R., Rounds, J., & Armstrong, P. I. (2009). "Men and things, women and people: A meta-analysis of sex differences in interests". *Psychological Bulletin*, 135(6), 859-884. doi:10.1037/a0017364.
- The World Bank. (2012). Kosovo: Gender Gaps in Education, Health and Economic Opportunities. Report 75930 - KV. Retrieved from: <http://documents.worldbank.org/curated/en/371251468030245833/Kosovo-Gender-gaps-in-education-health-and-economic-opportunities>
- Todaro, M., and S. Smith (2012). *Economic Development*, 11th edition. Addison Wesley: United States.
- Turner, S. E., & Bowen, W. G. (1999). Choice of major: The changing (unchanging) gender gap. *Industrial & Labor Relations Review*, 52(2), 289-313
- Weinhardt, Von F. (2017). Ursache für Frauenmangel in MINT Berufen? Mädchen unterschätzen schon in der fünften Klasse ihre Fähigkeiten in Mathematik. Retrieved from: http://www.diw.de/en/diw_01.c.568725.en/topics_news/why_are_fewer_women_working_in_stem_fields_girls_underestimate_their_math_abilities_in_school.html
- Wiest, L. R. (2014). Strategies for parents to support daughters in STEM. Reno, NV: University of Nevada, Reno. Retrieved from <http://www.unr.edu/girls-mathcamp/resources/parents/tips>.
- Wilder, G.Z., & Powell K. (1989). Sex differences in test performance: a survey of literature. ETS Research Report. Report number: CBR-89-03, RR-89-04. <http://dx.doi.org/10.1002/j.2330-8516.1989.tb00330.x>

PRILOG 1. UPITNIK

Pozdrav,

Pozivamo vas da učestvujete u studiji o donošenju odluka učenika Kosova za odabiranje njihovih budućih zanimanja. Mi želimo da shvatimo kako kosovski učenici donose ove odluke i koju ulogu igra porodica, škola, nastavnici i opšte društvo u donošenju odluka. Ne postoji tačan ili pogrešan odgovor. Mi smo prosto zainteresovani za vaše iskreno mišljenje. Popunjavanje ankete traje najviše 15 minuta.

Osiguravamo vas da je ova anketa anonimna i da se vaše ime neće postaviti u upitniku. Podaci iz ove studije će se koristiti samo za naučne svrhe.

Ukoliko imate bilo kakvih pitanja u vezi sa studijom ili želite više informacija o tome, možete se obratiti autoru studije na **center.leap@gmail.com**.

Ako se slažete sa učešćem, molim vas recite

1. DA - želim da učestvujem u ovoj studiji (Odobrenje)

Ako se NE slažete sa učešćem, onda recite

2. NE - Ne želim da učestvujem u ovoj studiji (Ne-odobranje)

(Napomena: Odobrenje ili ne-odobranje za učešće se označava na tabletu od strane anketara)

DEO 1 (A): DA SE POPUNI OD ANKETARA

Br. ankete:

Ime anketara:

Datum ankete:

Mesto i Opština:

A. OPŠTI PODACI	
A1. Rod (Pol)	1. M 2. Ž
A2. Starost	Upišite sa brojem: _____
A3. Mesto rođenja (mesto gde ste proveli vaše detinjstvo)	Opština: _____ Molimo vas navedite 1. Ruralna 2. Urbana
A4. Etnička pripadnost	
A5. Koji je vaš smer u koji idete u srednju školu? (Napomena: Izaberite samo jednu opciju)	1. Gimnaz: 1.1 Opšta 1.2 Prirodne nauke 1.3 Društvene nauke 1.4 Matematika-informatika(računarstvo) 1.5 Jezična 1.6 Drugo (navedite) _____ 2. Profesionalna škola 2.1 Tehnička 2.2 Ekonomska 2.3 Poljoprivredna 2.4 Medicinska 2.5 Muzička 2.6 Trgovine 2.7 Teologije 2.8 Umetnosti 2.9 Centar nadležnosti 2.10 Drugo (navedite) _____
A6. Razred	1. 11-ti Razred 2. 12-ti Razred
A7. Opšti uspeh u <u>5-om razredu</u>	1. Ne-dovoljno 2. Dovoljno 3. Dobro 4. Vrlo dobro 5. Odlično 6. Ne znam/Ne sećam se
A8. Opšti uspeh u <u>9-om razredu</u>	1. Ne-dovoljno 2. Dovoljno 3. Dobro 4. Vrlo dobro 5. Odlično 6. Ne znam/Ne sećam se
A9. Opšti uspeh u <u>10-om razredu</u>	1. Ne-dovoljno 2. Dovoljno 3. Dobro 4. Vrlo dobro 5. Odlično 6. Ne znam/Ne sećam se
A10. Završna ocena u predmetu <u>matematike</u> u srednjoj visokoj školi do sada (Upišite prosek sa brojem)	1. 10-ti Razred : _____ 2. 11-ti Razred : _____ 3. 12-ti Razred : _____ 3.1 Ne-primenljivo (Napomena: ako je učenik-ca još uvek u 11-om razredu, onda 12-ti razred se označuje kao neprimenljivo)
A11. Završna ocena u predmetu <u>maternjeg jezika</u> u srednjoj visokoj školi do sada (Upišite prosek sa brojem)	1. 10-ti Razred : _____ 2. 11-ti Razred : _____ 3. 12-ti Razred : _____

A12. INFORMACIJE O PORODICI

U daljem tekstu ćemo vas pitati o članovima vaše bliske porodice: znači majci, oca i braće / sestara koji su stariji od 18 godina i više (Napomena: nemojte uključiti članove porodice koji su mlađi od 18 godina)

(Napomena: U koloni 1 u tabeli su upisuju članovi bliske porodice o kojima se daje odgovor, znači: majka, otac, 1 brat, 2 brat, 1 sestra, 2 sestra itd., zavisno na tome koliko je članova porodice. Zatim, u koloni 2 popunite nivo obrazovanja za svakog, u koloni 3 radno stanje svakoga, i u koloni 4 njihovo zanimanje, koju morate napisati rečima. Za one koji imaju nedefinisano zanimanje, možete pisati NP = Ne-primenljivo).

Kolona 1	Kolona 2	Kolona 3	Kolona 4
	Najviši stepen obrazovanja: 1. Nema završenu osnovnu školu 2. Ima završenu osnovnu školu 3. Ima završenu srednju školu 4. Ide u višu školu / fakultet (univerzitet) 5. Ima završenu f višu školu / fakultet 6. Ide za magistraturu 7. Ima završenu magistraturu 8. Ide za doktorat 9. Ima završeni doktorat	Trenutni stanje zaposlenosti: 1. Zaposlen/a u privatnom sektoru 2. Zaposlen/a u Javnom / Državnom sektoru 3. Samo-zaposlen/a (ima svoj biznis/posao) 4. Zaposlen/a u inostranstvu 5. U penziji 6. Student 7. Ne radi	Zanimanje koje ima: 1. Učitelj/ica 2. Lekar 3. Profesor/ka 4. Arhitekta 5. Policajac/ka 6. Poljoprivrednik/i-ca 7. Domaćin/Domaćica 8. Računovođa 9. Bolničar/- Medicinska sestra 10. Advokat 11. Ekonomista 12. Pravnik/ica 13. Inženjer 14. Građevinar/ica 15. Krojač/ica 13. Frizer/ka 14. Drugo navedite
...			
...			
...			
...			

DEO 2 (B): ISKUSTVO U ŠKOLI I AKADEMSKA SAMA-PERCEPCIJA

B1. Koje su vaša 3 omiljena predmeta u školi? (Napomena: zaokružite predmet koji anketirani kaže, može da odabere do 3 predmeta):

1. Maternji jezik
2. Strani jezici
3. Matematika
4. Fizika
5. Hemija
6. Biologija
7. Informatika (računari)
8. Muzička umetnost
9. Figurativna umetnost
10. Fizička kultura
11. Istorija
12. Geografija
13. Filozofija,
14. Psihologija
15. Sociologija
16. Ekonomija
17. Građansko obrazovanje
18. Drugo (navedite)_____

B2. Navedeni predmeti su naj-omiljeni za vas jer: (Napomena: Pročitajte opcije i dozvoli ispitaniku da izabere nekoliko opcija):

1. Sadržaj predmeta je interesantan (zanimljiv)
2. Sviđa mi se način na koji profesor/ka predaje
3. Zato što je lak predmet za učenje i razumevanje
4. Jer želim da se izazovem sebe
5. Jer sam uvek imao/la sposobnosti za takve predmete
6. Jer nemam sposobnosti (veštine) za druge predmete
7. Drugo (navedite) _____

B3. Od kojih od ovih predmeta imate najbolje ocene? (Napomena: zaokružite predmet koji ispitanik kaže; može izabrati više od 1 predmeta. Izuzetak u ovom pravilu su jedino slučajevi u kojima ispitanik bira opcije 18 = Na sve ili 19 = U nijednoj)

1. Maternji jezik
2. Strani jezici
3. Matematika
4. Fizika
5. Hemija
6. Biologija
7. Informatika (računari)
8. Muzička umetnost
9. Figurativna umetnost
10. Fizička kultura
11. Istorija
12. Geografija
13. Filozofija,
14. Psihologija
15. Sociologija
16. Ekonomija
17. Građansko obrazovanje
18. Na sve
19. U nijednoj
20. Drugo (navedite) _____

B4. Koliko mislite da ste sposobni/vešti u predmetu matematike? (1=nimalo; 5=mного)
1.....2.....3.....4.....5

B5. Koliko mislite da ste sposobni/vešti u predmetu jezika? (1=nimalo; 5=mного)
1.....2.....3.....4.....5

B6. Koliko se slažete sa dole navedenim izjavama? (1 = nimalo se ne slažem, 5 = u potpunosti se slažem)

Izjava:	1	2	3	4	5
1. Ja učim matematiku vrlo brzo					
2. Matematika je veoma težak predmet					
3. Puno sam pod stresom kad sam na časovima matematike					
4. Ja se brinem koju ću završnu ocenu dobiti u matematici					
5. Matematika mi se čini veoma zanimljivim predmetom					
6. Matematika mi se čini veoma zanimljivim predmetom					
7. Imam poverenje da izađem i rešim zadatke u tabli tokom časova matematike					
8. Profesor/ka me ohrabruje (gura, podržava) da govorim tokom časova matematike					

B7. Koliko se slažete sa dole navedenim izjavama? (1 = nimalo se ne slažem, 5 = u potpunosti se slažem)

Izjava:	1	2	3	4	5
1. Devojke su obično vešte u matematici					
2. Devojke su obično vešte na jezicima					
3. Devojke su obično vešte u sportu					
4. Devojke su obično mirne u razredu (učionici)					
5. Dečaci su obično vešti u matematici					
6. Dečaci su obično vešti na jezicima					
7. Dečaci su obično vešti u sportu					
8. Dečaci su obično mirni u razredu (učionici)					
9. Ne verujem da postoji razlika između toga da li ste devojka ili dečak da biste bili vešti/vešte u jednom određenom predmetu					

DEO 3 (C): IZBOR OBLASTI STUDIRANJA (ULOGA PORODICE, DRUŠTVA I CENTRA ZA SAVETOVANJE ZA KARIJERU)

C1. Da li ste se već opredelili šta želite da studirati na Fakultetu/Univerzitetu?

1. Da
2. Razmišljam, ali još nisam odlučio/la
3. Ne
4. Nemam uopšte pojma šta ću da studiram
5. Ne želim uopšte da nastavim studiranje na Univerzitetu/Fakultetu (filter, Ku C8)

FILTER PITANJE: Ako se odabere opcija 1) Da; ili opcija 2) Razmišljam, ali još nisam odlučio/la; postavite sledeće pitanje koje stoji na tabletu:

FC1-A: Koju oblast želite da studirate? (Napomena: da se izabere samo 1 opcija)

1. Jezici
2. Matematika
3. Ekonomija
4. Pravni (pravosuđe)
5. Fizička kultura
6. Biologija
7. Hemija
8. Fizika
9. Kompjuterske (računarske) nauke
10. Arhitektura
11. Građevinarstvo
12. Obrazovanje (prosveta/nastavnici)
13. Psihologija
14. Poljoprivreda
15. Političke nauke
16. Farmacija
17. Medicina
18. Studiranje za zanat (navedite) _____
19. Drugo (navedite) _____

FILTER PITANJE: Ako se izabere opcija 3) i 4) Nemam uopšte pojma šta ću da studiram; postavite sledeće pitanje koje stoji na tabletu:

FC1-B: Zašto se još niste opredelili?

1. Zato što nemam informacije o oblastima studija
2. Zato što mi porodica govori da studiram nešto, a ja želim da studiram nešto drugo
3. Zato što ono što ja želim da studiram (oblast/smer) košta mnogo
4. Zato što trenutno mi se ne sviđa nijedan smer
5. Zato što i drugovi/drugarice nisu još odlučili
6. Zato što ono što mi se sviđa se ne plaća dobro (eventualno objašnjenje: plata nije dobra)
7. Drugo (navedite) _____

C4. Zašto više volite ovu oblast studiranja? (Napomena: Ispitanik može izabrati više od 1 odgovora)

1. Zbog toga jer mi se uvek dopadala ova oblast/ovo zanimanje
2. Zbog toga što je lakše naći posao u budućnosti
3. Zato što se dobro plaća
4. Jer imam dobre ocene u ovoj oblasti
5. Jer ovo zanimanje ide sa mojom prirodom kao osoba/moja ličnost
6. Jer moji roditelji su mi predložili da je ovo zanimanje pravo za mene
7. Jer profesori su mi predložili da imam sposobnosti/veštine u ovoj oblasti/zanimanju
8. Jer su mi drugovi/drugarice rekli da sam sposoban/na u ovoj oblasti/zanimanju
9. Jer smatram da je ovo zanimanje koje će se najviše tražiti u budućnosti
10. Najbolji drugovi/drugarice idu u isti smer/pravac
11. Drugo (navedite) _____

C5. Ako ne možete da se upišete u ovaj fakultet/oblast studije, koji bi bio vaš drugi izbor? (Napomena: da se izabere samo 1 opcija)

1. Jezici
2. Matematika
3. Ekonomija
4. Pravni (pravosuđe)
5. Fizička kultura
6. Biologija
7. Hemija
8. Fizika
9. Kompjuterske (računarske) nauke
10. Arhitektura
11. Građevinarstvo
12. Obrazovanje (prosveta/nastavnici)
13. Psihologija
14. Poljoprivreda
15. Političke nauke
16. Farmacija
17. Medicina
18. Studiranje za zanat (navedite) _____
19. Ne znam/Nemam ideju
20. Drugo (navedite) _____

C6. Koliko često vam se desilo do sada da razgovarate sa roditeljima o oblasti vaših budućih studija/vašeg budućeg zanimanja? (1 = nijednom; 5 = veoma često, 6 = ne znam/nemam odgovora)

1.....2.....3.....4.....5; 6

C7. Da li se predlozi vaših roditelja uklapaju sa vašim planovima i snovima za vašu budućnost?

1. Da
2. Ne
3. Donekle
4. Ne znam/Nemam odgovora

FILTER PITANJE: Ako se izabere opcija 2) Ne, ili opcija 3) Donekle; postavite sledeće pitanje koje stoji na tabletu:

FC7. Šta čini vaše planovi za odabiranje zanimanja da se razlikuju od predloga vaših roditelja? (Napomena: ispitanik može izabrati više od 1 opcije):

1. Oni mi predlažu da studiram jednu oblast koje mi se ne sviđa
2. Oni mi predlažu da treba da studiram jednu oblast (u jednoj višoj školi/Fakultetu) koji nije skup (ne košta)
3. Oni mi predlažu da je bolje da studiram za jedno slično zanimanje koje imaju članovi porodice (majka, otac, sestra/brat)
4. Oni mi predlažu da je bolje da studiram za zanimanje koje se smatra lakšim da se završi
5. Oni mi predlažu da je bolje da studiram za zanimanje koje se smatra težim da se završi
6. Oni mi predlažu da nađem jedan smer/zanimanje sa kojim mogu lakše naći posao
7. Oni mi predlažu da nađem jedan smer/zanimanje koji odgovara meni, pošto sam meke i pažljive prirode
8. Oni mi predlažu da nađem smer/zanimanje koji odgovara meni, pošto sam više ambiciozne prirode
9. Oni mi predlažu da nađem jedan smer/zanimanje koji je elitni (čini vas nekoga u društvu)
10. Drugo (navedite) _____

C8. Da li ste imali priliku da se savetujete sa nekim centrom za orijentaciju u karijeri kako biste odlučili o vašem budućem zanimanju?

- a) Da
- b) Ne
- c) Uopšte nisam čuo/la o centrima za orijentisanje u karijeri

FILTER PITANJE: Ako se izabere opcija 1) Da; postavite sledeće pitanje koje stoji na tabletu:

FC8. Koliko su takvi saveti uticali na vašu odluku o budućoj karijeri? (1 = nimalo, 5 = mnogo)

1.....2.....3.....4.....5

DEO 4 (D): RODNI (POLNI) STEREOTIPI - PERCEPCIJE O SEBI I POSEBNIM RODNIM ZANIMANJIMA

Za kraj, imamo još nekoliko pitanja o tome kako vi vidite sebe i druge u nekoliko aspekta.

D1. Koliko se slažete sa dole navedenim izjavama? (1 = nimalo se ne slažem, 5 = u potpunosti se slažem)

(Napomena za autore studije: Lična verovanja: komunalna verovanja [communal] za vladu i postignuća; HEED vs. STEM usvojen od multikulturene studije UCOM, 2018)

Izjava:	1	2	3	4	5
1. Važno je da pomognem drugima					
2. Važno je da vodim računa o drugima					
3. Važno je da ispunim potrebe drugih					
4. Važno je da imam vlast (moć)					
5. Važno je da imam jednu poziciju u društvu					
6. Važno je da budem iznad drugih (pretpostavljeni)					
7. Važno je da postignem u životu					
8. Važno je da budem sposoban-vešt/a u životu					
9. Važno je da budem uspešan/na u životu					

D2. Ako zamislite ljude koji obično rade u sledećim zanimanjima koje ćemo spomenuti, da li mislite da u tim zanimanjima ima više muškaraca, više žena ili oba roda (pola) rade isto na ova zanimanja? (Napomena: pročitajte ispitaniku kategorije nivoa jedan po jedan)

(Napomena za autore studije: Percepcije o posebnim rodnim oblastima/zanimanjima; HEED vs.

Izjava:	1	2	3	4	5
	Samo muškarci	Muškarci malo više	Muškarci i žene isto	Žene malo više	Samo žene
1. Na Kosovu, ko radi kao bolničar/medicinska sestra?					
2. Na Kosovu, ko radi kao učitelj/ica u osnovnim školama?					
3. Na Kosovu, ko radi kao blagajnik/ica?					
4. Na Kosovu, ko radi kao specijalista informativne tehnologije?					
5. Na Kosovu, ko radi kao inženjer elektrotehnike?					
6. Na Kosovu, ko radi kao arhitekta?					

D3. Šta mislite, ko treba da radi u sledećim zanimanjima?

(Napomene za autore studije: Norme naređenja {moralne norme; koje bi trebalo da budu} za posebne rodne oblasti/zanimanja -HEED vs. STEM, usvojene od multikulturene studije UCOM, 2018)

Izjava:	1	2	3	4	5
	Samo muškarci	Muškarci malo više	Muškarci i žene isto	Žene malo više	Samo žene
1. Kush mendon se duhet të punojë si infermier/e?					
2. Kush mendon se duhet të punojë si mësuese/e në shkolla fillore?					
3. Kush mendon se duhet të punojë si arkatar/e?					
4. Kush mendon se duhet të punojë si specialist/e në ICT?					
5. Kush mendon se duhet të punojë si inxhinier/e elektrik/e?					
6. Kush mendon se duhet të punojë si arkitekt/e?					

D4. Koliko se slažete sa dole navedenim izjavama? (1 = nimalo se ne slažem, 5 = u potpunosti se slažem)

(Napomene za autore studije: Lične procene - samo-efikasnost i skladu vrednosti; 3 pitanja od svake; HEED vs. STEM, usvojene od multikulturene studije UCOM, 2018)

Izjava:	1	2	3	4	5
1. Bio/bila bi sposobna da imam jednu uspešnu karijeru kao bolničar					
2. Bio/bila bi sposobna da imam jednu uspešnu karijeru kao učitelj/ica u osnovnoj školi?					
3. Bio/bila bi sposobna da imam jednu uspešnu karijeru kao blagajnik?					
4. Bio/bila bi sposobna da imam jednu uspešnu karijeru kao specijalista informativne tehnologije (sektor IKT)?					
5. Bio/bila bi sposobna da imam jednu uspešnu karijeru kao inženjer elektrotehnike?					
6. Bio/bila bi sposobna da imam jednu uspešnu karijeru kao arhitekta?					
7. Zanimanje bolničara/medicinske sestre je u skladu sa mojim vrednostima (eventualno objašnjenje: vrednosti = verovanja, moji principi)					
8. Zanimanje učitelja u osnovnoj školi je u skladu sa mojim vrednostima					
9. Zanimanje blagajnika/ice je u skladu sa mojim vrednostima					
10. Zanimanje specijaliste u sektor IKT je u skladu sa mojim vrednostima					
11. Zanimanje inženjera elektrotehnike je u skladu sa mojim vrednostima					
12. Zanimanje arhitekta je u skladu sa mojim vrednostima					

D5. Koliko se slažete sa dole navedenim izjavama? (1 = nimalo se ne slažem, 5 = u potpunosti se slažem):

((Napomene za autore studije: Tradicionalne rodne (polne) uloge: usvojene od multikulturne studije UCOM, 2018)

Izjava:	1	2	3	4	5
1. Na radnim mestima gde ima i muškaraca i žena, bolje je da muškarci budu na rukovodećim pozicijama					
2. Muškarci su bolji lideri/vođe					
3. Mesto žene je kod kuće					

INFORMISANJE (DEBRIEFING):

To je bilo sve! Puno vam hvala za učešće i date odgovore. Da vas podsetim da ako imate neko pitanje o studiji ili želite više informacija o tome, možete se obratiti autorima studije na **center.leap@gmail.com**

PRILOG 2: SMJERNICA ZA FOKUS GRUPE

1. Uvod

Dobrodošli. Na početku želimo da se zahvalimo što ste pristali da učestvujete u ovoj diskusiji. Danas ćemo razgovarati o procesu donošenja odluka pri odabiru vašeg budućeg zanimanja. Za nas je veoma važno što ste danas ovde kako bismo čuli vaše mišljenje na ovu temu. Želimo da razumemo kako donosite ove odluke i na koji način su one pod uticajem porodice, škole, nastavnika i društva. U prvom delu diskusije ćemo govoriti više o vašim omiljenim školskim predmetima i razlozima zašto su vam baš ti predmeti omiljeni. Tokom drugo dela ćemo diskutovati o faktorima koji su uticali na odabir vašeg trenutnog smera, kao i budućeg (za vas koji ste još u srednjoj školi). I na samom kraju ćemo se više fokusirati na vrste zanimanja i kako ih vi vidite na osnovu pola.

Diskusija će ukupno trajati oko sat i po (1h 30min). Pre nego što počnemo, predstav ćemo vam Osnovna Pravila Fokus Grupe, koja se ne moraju strogo poštovati, jer je za nas najvažnije da shvatite da ste vi oni koji vode današnju diskusiju

Osnovna pravila fokus grupe:

Osnovna pravila fokus grupe

Nema potrebe da podignete ruku. Molimo vas da slobodno izrazite svoje mišljenje o bilo kojem pitanju. Ne postoji tačan ili netačan odgovor.

Molimo vas da govorite jedan po jedan i budete glasni kada govorite tako da svako od nas može da vas čuje.

Ako primetimo da neko nije imao priliku da progovori, može se desiti da prozovemo tu osobu ili zatražimo njegovo/njeno mišljenje.

Nako bismo jasnije razumeli vaša mišljenja i bili u stanju da napišemo izveštaj posle diskusije, moraćemo da snimimo razgovor. Međutim, uveravamo vas da će vaša mišljenja ostati potpuno anonimna i koristiće se SAMO za istraživačke svrhe.

Molimo isključite vaše mobilne telefone i ostanite do kraja sastanka.

Ako ste spremni, počecemo sa kratkom prezentacijom svakog od vas, da nam kažete ime/godine školovanja/školski smer i onda ćemo nastaviti sa drugim pitanjima.

2. Diskusija

Uvodno pitanje:

1. Možete li nam reći koja su vaša/ ili koji su bila dva omiljena predmeta u školi?

Prateća pitanja:

-Šta ih čini/učinilo da oni budu vaši omiljeni predmeti (npr. sadržaj predmeta, koliko su laki ili teški, korisno je posle studije ili zanimanja, itd?)

Pitanja za Diskusiju:

2. Ako konkretno govorimo o predmetu matematike, kako procenjujete sebe da ste sposobni/vešti u ovom predmetu?

Prateća pitanja:

- Na čemu osnivate ovu procenu?
- Možete li na reći kako se osećate/ste se osećali tokom časa iz matematike?
- A tokom ispita iz ovog predmeta?
- Koliko je važna/bile važne zaključne ocene iz ovog predmeta?

3. A kada govorimo o jezičkim predmetima, koliko procenjujete da ste sposobni/vešti u tim predmetima?

Prateća pitanja:

- Na čemu osnivate ovu procenu?
- Možete li na reći kako se osećate/ste se osećali tokom ovih časova?
- A tokom ispita iz ovih predmeta?
- Koliko je važna/bile važne zaključne ocene iz ovih predmeta?

4. Ako vam neko kaže da su devojčice bolje u društvenim naukama (npr. ...) dok dečaci u prirodnim (npr. ...), šta biste im rekli? Molimo vas obrazložite svoje mišljenje.

- A vi, šta mislite kako stoje devojčice i dečaci sa učinkom u društvenim i prirodnim naukama?

5. Koji je smer vašeg trenutnog studiranja (za studente koji pohađaju fakultet) / smer fakulteta u budućnosti (za učenike koji pohađaju srednju školu)?

(Napomena: Ako učenici srednjih škola izjavljuju da se još nisu odlučili sa smer svojih, od njih se zahteva da nagađaju zanimanje/ili oblast studija za koju misle da mogu da izaberu u budućnosti)

6. Molim vas, da li nam možete reći koji su to faktori koji su uticali na odluku za smer studiranja?

Prateća pitanja:

- Tokom ovog procesa, da li ste se konsultovali sa nekim ili ste dobili neki savet od nekoga?

Moderator: spomenite dole navedene grupe kako biste započeli diskusiju

- a) Porodica/Porodični krug
- b) Prijatelji
- c) Škola/Uprava na fakultetu
- d) Centri za vođenje karijere (koliko ste informisani i koliko ih koristite?)

7. Koliko mislite da je vaša odluka o studiranju u određenoj oblasti u skladu/suprotnosti sa očekivanjima članova porodice, društva ili drugih osoba?

Prateća pitanja:

- a) Do sada, koliko često često vam se desilo da razgovarate sa roditeljima o vašem budućem smeru studiranja/zanimanju?
- b) Koliko su vam pomogli ovi razgovori sa njima?
- c) Kako se uklapaju predlozi vaših roditelja sa vašim planovima i snovima za budućnost?
- d) Koji su bili najčešći saveti koji ste dobili od njih?
- e) Koliko su roditelji bili naklonjeni određenim smerovima/zanimanjima?
- f) Kakve razloge su vam dali za taj smer/zanimanje?

8. Koliko smatrate da se određeni školski predmeti-zanimanja poklapaju sa vašom prirodom i ambicijom za budućnost? Obrazložite vaše mišljenje.

Prateća pitanja:

- Koji bi bili glavni razlozi za vaš izbor u ovom slučaju?

9. Sada, na papiru koji ćemo vam dati molimo napišite akademska dostignuća i zanimanja vaših roditelja (oca i majke) kao i vašu oblast/smer studiranja (za učenike srednje škole da se označi oblast/smer koji misle da studiraju)?

Prateća pitanja:

- a) Da li mislite da zanimanja vaših roditelja imaju uticaj pri odabiru vaših smerova/zanimanja u budućnosti? Ako jeste, šta mislite zašto se to dešava?
10. Ikojim zanimanjem biste želeli da se bavite u budućnosti?

11. Koja zanimanja mislite da su najpogodniji za jednu devojkicu i koja zanimanja smatrate kao najpogodniji za dečake u Kosovskom društvu? Molimo vas obrazložite vaše mišljenje.

(Moderator treba da uzme u obzir mišljenje članova fokus grupe u dole navedenim zanimanjima)

- Medicinska sestra/tehničar
- Učitelj/ica u osnovnoj školi
- Sekretar/ica
- Blagajnik/ica
- IT stručnjak
- Inženjer elektrotehnike
- Arhitekta
- Doktor
- Stomatolog
- Vaspitač/ica

12. Bez obzira na vaše mišljenje o tome koja zanimanja su pogodniji za određeni pol, u kojoj profesiji mislite da prevladavaju devojkice i obrnuto? (ponoviti listu zanimanja)

Prateća pitanja:

- Zašto mislite da se ovo dešava?

13. Kada razmišljate o vašem budućem zanimanju, da li bi bilo važnije za vas da izaberete zanimanje pomoću kojeg biste mogli pomoći drugima ili da vam to zanimanje obezbedi status/moć u društvu?

14. Do koje mere je odabir vaše profesije bio pod uticajem budućih finansijskih mogućnosti? Molimo vas, obrazložite vaše mišljenje.

Prateća pitanja:

- Šta mislite, kakav uticaj ćete postići u društvu obavljajući vaše zanimanje?

15. Šta mislite, kakav uticaj ćete postići u društvu obavljajući vaše zanimanje?

Prateća pitanja:

- Po vašem mišljenju, da li bi trebalo biti više muškaraca ili žena na vodećim pozicijama? Obrazložite vaše mišljenje.

- Šta možemo uraditi da bismo postigli to?

16. Sektor za Informacionu Tehnologiju je jedan od sektora koji pruža mogućnost zaposlenja i takođe je i profitabilno zanimanje. Međutim, ako se osvrnemo na statističke podatke u ovom sektoru, broj muškaraca koji studira i radi u ovoj oblasti je značajno dominantniji, u upoređenju sa ženama.

- Po vašem mišljenju, zašto postoji razlika između polova?

- Šta može uticati na devojke da imaju manje sklonosti ovom polju i odabiru zanimanja u sektoru informacione tehnologije?

- I kako se to može promeniti?

